

NAISTEN MAANPUOLUSTUSKRIISI: RISTIVETOA NAISTEN SIOJTTAMISESTA PUOLUSTUSVOIMIEN PALVELUKSEEN JATKOSODAN AIKANA

Yleisesikuntaeversti, valtiotieteen tohtori Vilho L u k k a r i n e n

Neuvostoliiton Berliinin suurlähettiläs Dekanosov koki epämiellyttävän herätyksen varhain sunnuntaiaamuna kesäkuun 22. päivänä 1941 saadessaan Saksan ulkoministeriöltä ilmoituksen, että saksalaiset joukot olivat juuri ylittäneet Neuvostoliiton rajan. Muutamaa tuntia myöhemmin Saksan radio välitti maailmalle Hitlerin julistuksen, jonka sanonta Suomen mukana olosta sodassa Saksan rinnalla tuli samalla tavoin epämiellyttävänä yllätyksenä Suomen hallitukselle. Vaikka Suomi vielä tuolloin halusikin kieltää osallisuutensa Saksan rinnalla, tosiasiaksi jäi, että tuo Hitlerin lausuma oli loppupäätös sille tapahtumasarjalle, joka vääjäämättömästi johti Suomen taistelemaan Saksan rinnalla saadakseen takaisin Neuvostoliitolle talvisodassa luovutetut alueet.

Suoritettussa liikekannallepanossa, jota tuolloinkin kutsuttiin ylimääräisiksi harjoituksiksi, otettiin kesäkuussa 1941 puolustusvoimien palvelukseen yli 600 000 miestä. Tämä toimenpide aiheutti maahan ankaran työvoimapulan parhaaseen heinänteokoikaan, joten heinänteko jäi pääosin naisten huoleksi. Sodan jatkuessa syksyyn kävi ilmeiseksi, että myös viljankorjuu jäisi naisille.

Juuri maatalouskamppailu määräsikin hyvin suurelta osalta valtakunnan työvoiman, erityisesti naistyövoiman, käytön jatkosodan aikana. Vielä sodan alkaessa suurin pulma oli naistyöttömyys, mutta hyvin pian se muuttui pulmaksi siitä, miten naistyövoima saataisiin sijoitettua tehokkaimmin tuottavaan työhön täyttämään miesten vapaiksi jättämiä paikkoja ja vapauttamaan miehet taistelujoukkoihin.

Jatkosodan aikana palveli puolustusvoimissa yhtäaikaan keskimäärin 30 000 naista. Suurimmillaan naisten määrä oli noin 40 000, pienimmillään 25 000. Kokonaismäärästä noin 45 % oli lottia, 13 % sairaanhoitajia, muuta lääkintähenkilöstöä 5 % ja loput palkattua henkilöstöä. Viimeksi mainituista osa oli lottia ja he myös käyttivät lottapukua, joten lottien kokonaismäärä oli ilmoitettuja tilastoja suurempi. Näiden lisäksi noin 2 000 sotilaskotisarta palveli sotilaita sotilaskodeissaan. Sodan kestäessä tähän joukkoon liittyivät mukaan myös työvelvolliset naiset, mutta heidän määränsä pysyi suhteellisen pienenä, koska lisätyövoima pyrittiin ottamaan Lotta Svärd -järjestön kautta. Sodan myöhemmässä vaiheessa myös eräät muut naisjärjestöt toimittivat pienekköjä määriä vapaaehtoista naistyövoimaa puolustusvoimille.

Lottia oli jatkosodan aikana komennuksella puolustusvoimissa kaikkiaan noin 90 000. Muiden ryhmien osalta ei ole käytettävissä tarkkoja tilastoja, mutta vaihtuvuus näissä ryhmissä oli pieni, joten kokonaismäärä ei ole samassa suhteessa yhtäaikaan komennuksella olleiden määrään kuin Lotta Svärd -järjestössä. Jakautuma vastaa

melko tarkkaan tähän mennessä (kevät 1985) rintamatunnuksen saaneiden naisten jakautumaa.

Naisten käyttöä maanpuolustuksessa ja erityisesti puolustusvoimien palveluksessa oli suunniteltu samanaikaisesti lkp-suunnitelmien kehittelyn yhteydessä jo 1920-luvulta alkaen, pääasiassa kuitenkin vasta 1930-luvulla uuden aluejärjestelmän tultua voimaan. Sairaanhoitajien käytön suunnitteli lääkintöhallitus ja puolustusministeriön/yleisesikunnan lääkintöosasto yhdessä Suomen Punaisen Ristin kanssa. Lotta Svärd -järjestön erikoiskoulutettujen lottien sodan ajan käytön suunnittelusta vastasi Suojeluskuntain yliesikunta yhdessä Lotta Svärd -keskusjohtokunnan kanssa. Myöhemmin oli mukana myös yleisesikunta. Koska naisten käyttö puolustusvoimien palveluksessa myöhemmin ilmenevistä syistä, sairaanhoitajia lukuunottamatta, keskitettiin tapahtuvaksi Lotta Svärd -järjestön kautta, tämänkin tutkimuksen pääaiheena on puolustusvoimissa jatkosodan aikana palvelleet kenttälöat.

Naisten osuus ja ennen kaikkea heidän todellinen merkityksensä puolustusvoimille ja puolustustaistelullemme jatkosodassa on jäänyt varsin vähälle tutkimiselle. Suurimpana syynä lienee ollut se, että pääosa aineistosta on ollut salaista, joten se on ollut tutkijoiden käytettävissä vasta verraten myöhään. Toisaalta Lotta Svärd -järjestön historian kirjoittaminen, jossa yhteydessä tämä asia olisi tullut jo aikaisemmin esille, viivästy useastakin eri syystä aina 1980-luvulle asti. Tämän tutkimuksen perustana on Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksessa lokakuun 10. päivänä 1984 pidetty esitelmä. Aihetta olen aikaisemmin ja yleisemmin käsitellyt eri yhteyksissä Lotta Svärd -järjestön historiassa ”Suomen lotat.”¹

Lotta Svärd -järjestö ja sen lkp -suunnitelmat ennen talvisotaa

Lotta Svärd -järjestö, naisten vapaaehtoinen maanpuolustusliike, kehittyi vähitellen itsenäisyystaistelun aikana suojeluskuntien naisosastoista, jotka liitettiin yhteen valtakunnalliseksi järjestöksi vuonna 1921. Näin perustettu Lotta Svärd -yhdistys oli aikanaan maamme suurin naisjärjestö. Jatkosodan päättyessä sen jäsenmäärä tyttöosastoineen oli 232 000.²

Sääntöjensä mukaan Lotta Svärd -järjestön tarkoituksena oli avustaa ja tukea suojeluskuntajärjestöä. Toiminnassaan ja koulutuksessaan järjestö jakaantui jaostoihin, jotka olivat lääkintä-, muonitus-, varus-, toimisto- ja viesti- sekä keräys- ja kansliajaosto. Jokaisen lotan tuli kuulua johonkin näistä jaostoista, jonka mukaisesti hän myös sai koulutuksen tehtäviinsä. Suurin jaosto oli muonitusjaosto, johon kuului lähes puolet koko järjestön jäsenmäärästä.

Järjestön toimintaa johti keskusjohtokunta, johon kuului puheenjohtaja ja 8 muuta jäsentä sekä pääsihteeri ja muita sihteereitä. Keskusjohtokunnan puheenjohtajan nimitti Suojeluskuntain päällikkö (vuodesta 1941 suojeluskuntain komentaja) Lotta Svärd -järjestön vuosikokouksen tekemän ehdotuksen perusteella. Vuonna 1929 tuli järjestön johtoon Fanni Luukkonen, joka hoiti tätä tehtävää järjestön lakkauttamiseen eli syksyyn 1944 asti.

Järjestö oli jaettu suojeluskuntajärjestön piiriin mukaisesti aluksi 22:een, myöhemmin 36:een piiriin. Julkisuudessa Lotta Svärd -järjestö esitettiin usein suurena yhtenäisenä valtakunnallisena järjestönä. Todellisuudessa toiminnan taso rauhan aikana oli paikallisosasto ja toiminnan pääkohde oman paikkakunnan suojeluskunta.

Lotta Svärd -järjestön säännöissä oli alusta alkaen otettu huomioon mahdollisuus lottien palveluksesta sodan aikana. Niitä lottia, jotka olivat sitoutuneet astumaan suojeluskunnan palvelukseen sodan tai sodan vaaran uhatessa, kutsuttiin ”toimenlotiksi”. Käytännön toimenpiteet tämän tehtävän toteuttamiseksi olivat alkuvuosina vähäisiä. Ensimmäiset varsinaiset suunnitelmat lottien käytöstä liikekannallepanon satuessa ovat vuoden 1927 alkupuolelta, jolloin Suojeluskuntain yliesikunta lähetti Lotta Svärd -keskusjohtokunnalle ehdotuksen kanslia- ja muonituslottien käytöstä.³ Seuraavana vuonna suojeluskuntajärjestön omat liikekannallepanosuunnitelmat olivat edistyneet ja yliesikunta saattoi esittää Lotta Svärd -keskusjohtokunnalle tarkemman suunnitelman lottien käytöstä liikekannallepanon ja sodan aikana. Suunnitelma perustui siihen, että ”lotat sodan aikana, mikäli perhevelvollisuudet sallivat, vapaaehtoisesti tukevat puolustuslaitosta suorittamalla niitä aseettomia tehtäviä, joihin nainen pystyy yhtä hyvin tai paremmin kuin mies. Täten voidaan huomattava miesmäärä vapauttaa aseelliseen palvelukseen käytettäväksi.”⁴

Vaikka kirjelmässä lottien mainittiinkin tukevan puolustuslaitosta, ei tätä asiaa silloin vielä ollut sovittu, koska säännöissä puhuttiin vain suojeluskunnan tukemisesta. Vasta vuotta myöhemmin yliesikunta ehdotti, että toimenlotan palvelukseenastumisvelvollisuus käsitettäisiin hieman laajemmin, joten sanat ”Sk -järjestön palvelukseen” tulisi tulkita ”puolustuslaitoksen palvelukseen.”⁵

Näiden ehdotusten ja käytyjen neuvottelujen perusteella syntyivät vuoden 1929 aikana lopulliset suunnitelmat, joiden mukaan lottapiirit ryhtyivät yhteistoiminnassa suojeluskuntapiirien kanssa luetteloimaan ja kortistomaan jäseniään sekä kouluttamaan sitoumuksen tehneitä toimenlottia. Kuitenkin samaan aikaan, kun lottien lkp-suunnitelmat alkoivat valmistua, tapahtui puolustuslaitoksen uudelleenjärjestely ja siirtyminen aluejärjestelmään. Tehty työ ei kuitenkaan mennyt hukkaan, joskin vakinaisen armeijan mukaantulo näytti aluksi aiheuttavan hämminkiä lottien keskuudessa. Järjestelyt saatettiin loppuun vuonna 1934, jolloin yleisesikunta lähetti Lotta Svärd -keskusjohtokunnalle asiasta kirjeen.⁶ Keskusjohtokunnalle tällainen suora lähestyminen sotavaen päällikön allekirjoittamalla kirjelmällä lienee ollut hieman yllättävää, koskapa asia 31. 5. 1934 pidetyssä kokouksessa jätettiin pöydälle ”kunnes asiasta on neuvoteltu Suojeluskuntain Yliesikunnan kanssa”. Syksyyn mennessä neuvottelut oli suoritettu ja lottien sijoitus ja koulutus voitiin jälleen aloittaa. Tuolloin arviointi lottatyövoiman tarve koko valtakunnan osalta ei ole säilynyt arkistoissa. Viipurin piirissä A-lottien eli nimellisesti varattujen määrä oli 1 325 ja B-lottien eli lukumääräisesti varattujen 1 970.⁷

Seuraavan vuoden alussa Suojeluskuntain yliesikunta yksinkertaisti varaamismenetelyä. Ohjeen mukaan sotilaspiirien tuli esittää tarpeensa suojeluskuntapiireille ja näiden edelleen Lotta Svärd -piirijohtokunnille, jotka keskusjohtokunnan antamien ohjeiden mukaan hoitivat asian yhdessä paikallisosastojen kanssa. Kirjelmässä todettiin lopuksi, että kysymyksessä olevat tehtävät tarkoittivat vain liikekannallepanon suorituksen aikaa, ja että tehtävät tulisivat huomattavasti laajenemaan, vaikka uusia tehtäviä ei vielä oltu tarkemmin määritetty.⁸ Sairaanhoidajattarien sijoituksista oli puolustusministeriön kanssa sovittu, että päävastuu heidän sijoittamisestaan on Punaisella Ristillä kuitenkin niin, että Lotta Svärd -järjestö sijoittaa sairaanhoitajattaret varustamiinsa kahdeksaan kenttäsairaalaan sekä lisäksi kaikki ne sairaanhoitajattaret, jotka ovat lottia, vaikka nämä olisivatkin antaneet lupauksen sodan ajan sijoituksesta myös Punaiselle Ristille. Tämä osoittautui kuitenkin käytännössä hankalaksi, joten

puolustusministeriö määräsi vuonna 1938, että Lotta Svärd -keskusjohtokunta varaisi henkilöstön vain omiin kenttäsairaaloihinsa ja Suomen Punainen Risti kaikkiin muihin sairaalamuodostelmiin.⁹

YH ja talvisota

YH:n alkaessa lokakuun 7. päivänä 1939 olivat lottien liikekannallepanosuunnitelmat kaikista valmisteluista huolimatta vielä kesken. Lottia koskevat sodanajan suunnitelmat eivät useissa paikallisosastoissa olleet edes puheenjohtajien tiedossa. Jo ensimmäisinä päivinä todettiin, että koulutettuja toimenlottia olisi pitänyt olla huomattavasti enemmän. Varsinkin paperisodan laajuus yllätti, joten kanslialottien kysyntä ylitti suuresti tarjonnan. Toinen suuri vajuus syntyi ilmavalvonta- ja viestilottista. Koulutusvajauksen lisäksi lottatyövoimanvaraukset näyttivät olleen väärin mitoitettuja ja käyttösuunnitelmat puutteelliset. Oma osuutensa oli myös sillä, että tutut suojeluskuntalaiset monessa tapauksessa siirtyivät reserviläisinä kenttäarmeijan joukkoihin.

Kaikista alkuvaikeuksista huolimatta Lotta Svärd -järjestö mukautui nopeasti syntyneeseen tilanteeseen hoitaen sekä suunnitelmien mukaiset tehtävät että ne uudet tehtävät, joihin ei ennakolta ollut varauduttu. Nopealla koulutustoiminnalla poistettiin viesti- ja ilmavalvontalottien pahin vajuus.

Suoritusvaiheen muonitus oli jäänyt erittäin huonon suunnittelun varaan eikä sitä ollut annettu lottienkaan tehtäväksi. Piirit ja paikallisosastot saivat kuitenkin muonituksen toimimaan sekä suoritusvaiheessa, että keskityskuljetusten aikana. Suuremmissa kaupungeissa ja liikenteen solmukohtissa tämä toiminta asetti johtokunnat ja erityisesti niiden muonitusjaostojen päälliköt ankaran paineen alaisiksi, koska samaan aikaan oli pyrittävä täyttämään eri tahoilta tulevia pyyntöjä toimenlottien saamiseksi tehtäviin. Yksistään Jyväskylässä muonitettiin 63 muonituspaikassa 30 000 miestä vuorokaudessa.¹⁰

Lyhyen talvisodan aikana ei mitään uutta järjestelmää lottatyövoiman käytöstä puolustusvoimissa ehditty suunnitella. Talvisodan henki auttoi korjaamaan puutteet ja lotat yltyivät omatoimisestikin kunnioitettaviin suorituksiin. Lotta Svärd -keskusjohtokunta suoritti jäsenistön keskuudessa loppuvuodesta 1940 laajan kyselyn sodan-aikaisen toiminnan tilastomiseksi ja kokemusten keräämiseksi. Kysymyksiä tehtiin sekä yksityisille lotille että johtokunnille. Tutkimuksen mukaan talvisodan aikana oli palveluksessa keskimäärin 25 000 lottaa sotatoimialueella ja 65 000 kotialueella.¹¹ Käsitteet sotatoimialue ja kotialue eivät kaikilla vastaajilla olleet täysin selvillä. Kysymyksenasettelu aiheutti tuloksiin muitakin vinoutumia, mutta em lukuja voidaan pitää riittävän luotettavina antamaan kuva siitä, että 80 % aktiivisista Lotta Svärd -järjestön jäsenistä oli sodan aikana mukana lottatehtävissä.

Uusi organisaatio — uudet suunnitelmat

Vaikka Lotta Svärd -järjestö oli valmistautunut sodanajan toimintaa varten kahden vuosikymmenen ajan, jouduttiin talvisotaan kuitenkin osittain kesken valmistelujen. Ennen kaikkea yllätti tehtävien runsaus ja erikoiskoulutuksen saaneiden lottien

suuri tarve. Aikaa oli edellisestä sodasta kulunut jo niin paljon, että sotakokemuksilla ei ollut enää merkitystä. Tekninen kehitys oli puolestaan tuonut kokonaan uusia ulotuvuuksia sodankäyntiin ja aiheutti tehtäviä, joihin vain osittain oli varauduttu.

Osoittautui myös, että Lotta Svärd -järjestön organisaatio ei kaikilta osin ollut taroituksenmukainen laaja-alaisen valtakunnallisten tehtävien johtamiseen. Syyppääpuutteisiin ei kuitenkaan ollut Lotta-Svärd -järjestö, kuten edellä on ilmennyt.

Talvisodan jälkeen suojeluskuntajärjestön asema uudistui ja vakiintui. Aluejärjestelmää korjattiin ja liikekannallepanosuunnitelmat uudistettiin. Suojeluskuntajärjestö liitettiin nyt kiinteämmin puolustusvoimiin ja aluejärjestötehtäviin. Suojeluskuntain päällikön virka muuttui suojeluskuntain komentajaksi ja hän oli samalla edelleen kotijoukkojen komentaja. Helmikuun 28. päivänä 1941 annettu suojeluskuntajärjestöä koskevan asetuksen ensimmäinen pykälä kuvasi kansassamme tapahtunutta rakentavaa kehitystä ja suojeluskuntajärjestön pohjan laajentumista.

”Suojeluskuntajärjestöstä annetun lain nojalla maan vapaaehtoiseen sotavoimaan liittyneet Suomen miehet muodostavat kaikkien yhteiskunta- ja kansanluokkien vapaaehtoisen maanpuolustusjärjestön.”

Väliaikainen lkp-suunnitelma pysyi voimassa marraskuuhun 1940, jolloin uusi lkp-suunnitelma oli saatu pääpiirten valmiiksi. Lottien osalta uudistukset viipyivät, koska niin kauan kuin puolustusvoimien uudelleenjärjestely ja uusi liikekannallepanosuunnitelma olivat kesken, Lotta Svärd -järjestönsäkään ei voitu tehdä muuta kuin ne toimenpiteet, joilla järjestö mukautettiin mahdollisimman tehokkaasti tukemaan suojeluskuntajärjestölle tulleita uusia tehtäviä.

Vuoden 1941 vuosikokouksessa hyväksyttiin Lotta Svärd -järjestölle uudet säännöt, joilla järjestön toiminta mukautettiin paremmin vastaamaan muuttuneita olosuhteita sekä suojeluskuntajärjestössä että puolustusvoimissa. Uudet säännöt selvensivät paljon sekaannusta aiheuttanutta toimenlotta- ja huoltolotta-nimitystä näistä lkp-asiakirjoissa esiintyneine monine muunnoksineen. Uusien sääntöjen mukaan lotista olivat *kenttälottia* ne, jotka antamansa sitoumuksen perusteella olivat velvolliset suorittamaan heille määrätyn erikoistehtävän. Sääntöjen perusteella laadituissa järjestöohjeissa todettiin, että jaosto asettaa liikekannallepanon sattuessa keskusjohtokunnan välityksellä koulutettuja lottia *maanpuolustuksen* palvelukseen.

Aluejärjestön uudelleenjärjestelyn tultua valmiiksi kiinnitettiin puolustuslaitoksen taholta entistä suurempi huomio lottakoulutukseen. Sitä ryhdyttiin määrätietoisesti suuntaamaan niille aloille, joissa lottia voitiin käyttää miesten vapauttamiseksi aseelliseen palvelukseen. Puolustuslaitos osallistui enenevässä määrin koulutukseen ei vain aloitteentekijänä vaan maksaen koulutuksen kustannukset ja antaen päteviä kouluttajia. Laskelmat lottien käytöstä sodan aikana ja lottien varaukset tehtäviinsä valmistuivat kuitenkin niin myöhään, että tarvelaskelmien mukainen koulutus päästiin aloittamaan — lääkintälottia lukuunottamatta — vasta uuden sodan jo alettua.

Lotta Svärd -keskusjohtokunta sai kotijoukkojen esikunnalta laskelman lottien tarpeesta liikekannallepanovaiheessa ja sodan aikana vasta huhtikuun 22. päivänä 1941 ja tarkistettu laskelma saapui vasta kesäkuun 17. päivänä.¹² Laskelman mukaan yhteismäärä oli 61 127 lottia, jossa oli otettu huomioon 20 % varmuusvara ja lkp-suoritushenkilöstö. Kotijoukkojen esikunta lähetti varsinaisen käskyn Lotta Svärd -järjestön lkp-valmisteluista kesäkuun 9. päivänä 1941.¹³ Käskyssä julkaistiin myös oheinen luettelo niistä lotista, joille lkp-määräys oli annettava. Tämä luettelo ilmaisee samalla ne tehtävät, joihin lottia sodan aikana oli suunniteltu.

Näin oli uuden liikekannallepanojärjestelmän mukaiset ohjeet annettu ja Lotta Svärd -järjestö aloitti valmistelutyöt todenteolla. Aika loppui kuitenkin jälleen kesken. Jo viikon kuluttua tuli yhtäaikaan sekä kutsu ylimääräisiin harjoituksiin että julistettiin yleinen liikekannallepano. Miesten osalta valmistelut oli suoritettu melkein loppuun, mutta kenttälottien palvelukseen astuminen jäi suurelta osalta improvisoinnin ja vanhojen varausten varaan.

Jälleen sodassa

Lotta Svärd -järjestön tehtävät sodan aikana jakaantuivat kahteen osaan: komenuksella olevien kenttälottien työ puolustusvoimien palveluksessa ja kotiin jääneiden lottien toiminta kotirintamalla. Lottakomennus oli tehtävä, jota erikoiskoulutettu lotta suoritti puolustusvoimien hyväksi pääasiassa kotipaikkakuntansa ulkopuolella. Suurin osa tästä työstä tehtiin sotatoimialueella kenttäarmeijassa tai Lotta Svärd -keskusjohtokunnan rajatoimiston palveluksessa linnoitusjoukkojen muonitustehtävissä. Osa lottakomennuksista suuntautui myös kotialueelle, jonne oli sijoitettu pääosa kotijoukoista, ilmavoimista ja sotasairaaloista. Kenttälottien suunniteltu käyttö liikekannallepanon suoritusosastoissa saatiin järjestykseen juuri ennen YH-vaiheen alkua. Sen sijaan jäi suunnittelematta, mitä tapahtuu sodan aikana lkp-vaiheen jälkeen, ts sodan aikaisesta lottatyövoiman sijoitusmenettelystä ei Lotta Svärd -keskusjohtokunta ollut puolustusvoimien taholta saanut minkäänlaista ohjetta. Määräysten puuttuminen aiheutti sen, että yleisen innostuneen mielialan vallitessa lottia lähti keskityskuljetusten alkaessa yksiköiden mukaan, vaikka niiden määrävahvuuteen ei lottia kuulunutkaan. Hyvin pian oltiinkin sellaisessa tilanteessa, että kenttäarmeijassa oli tuhansia lottia, joilla ei ollut asianmukaista määräystä tai jotka eivät kuuluneet joukon määrävahvuuteen.

Tällöin keskusjohtokunta puuttui tiukalla kädellä asioihin. Päämajan ja kotijoukkojen esikunnan kanssa käytyjen neuvottelujen tuloksena todettiin, että lottien valvonta kuului sodankin aikana Lotta Svärd -järjestöille. Näin oli lottatyövoiman käyttöä ja valvontaa varten luotava organisaatio, joka ulottuisi myös kenttäarmeijaan. Ensimmäisenä toimenpiteenä asetettiin armeijakuntien ja divisioonien esikuntiin yhteyslotta valvomaan kenttäjoukoissa palvelevia lottia sekä huolehtimaan lottatyövoiman sijoittamisesta.¹⁴ Lottapiirit puolestaan asetettiin vastuuseen lottatyövoiman hankinnasta ja sijoittamisesta. Keskusjohtokunta suoritti tarpeellisen tasauksen piirien kesken.¹⁵ Kotijoukkojen esikunta puolestaan pyysi päämajaa antamaan alaisilleen joukoille käskyn, jolla kielletään ottamasta palvelukseen yksityisiä lottia ilman ao lottajohdon lupaa. Samalla annettiin ohje, kuinka lottatyövoiman tilaus tuli tehdä.¹⁶

Naisten ja erityisesti erikoistehtäviin koulutettujen lottien arvo puolustusvoimille selvisi pian sodan alettua. Joukoissa todettiin koulutettujen lottien kelpoisuus korvaamaan miehiä siellä, missä se olosuhteiden vuoksi oli mahdollista. Lottatyövoiman kasvun voimakas kasvu kenttäarmeijassa puolestaan aiheutti sen, että erikoiskoulutuksen saaneista lotista pian oli puutetta.

Kun sota syksyllä 1941 ei vastoin odotuksia päättynytäkään, alkoivat lotat joukolla pyrkiä vapaiksi tehtävistään varsinkin koulutyön jälleen alettua, jolloin opettajat, opiskelijat ja koululaiset palasivat koteihinsa. Koska koulutettuja lottia ei ollut riittävästi lähettää poispyrkivien tilalle, syntyi jo syksyllä 1941 ensimmäinen naistyövoima-

**LOTTA SVÄRD -JÄRJESTÖN JÄSENTEN JAKO LIIKEKANNALLEPANO-
SIJOITUSRYHMIIN JAOSTOTTAIN**

Lääkintäjaosto

lääkintälotat
sairaanhoitajattaret
farmaseutit
apteekkarit
laboratorionhoitajattaret
laboratorioapulaiset
eläinlääkintävarastonhoitajat
sotilasapteekin apulaiset
osastolääkärit
siivoojat

Muonitusjaosto

muonittajat
keittäjät
emännöitsijät

Varusjaosto

varastonhoitajat
varastoapulaiset
räätälit

Toimisto- ja viestijaosto

puhelinhenkilöstö
tasohenkilöstö (ivakit)
radiohenkilöstö (ivakit)
lennätinhenkilöstö
kassanhoitajat
kanslistit ja kirjurit
piirtäjät, kartanpiirtäjät (sääasemat)
ilmavartijat
kirjanpitäjät
kortistonhoitajat
kielenkääntäjät.
matemaatikot (Päämaja)
salakirjoittajat
viestittäjät
postittajat
kirjajaat
laborantit
meteorologit
laskijat (topografijoukot)

kriisi. Pelätty naistyöttömyys oli pian kääntynyt naistyövoimapulaksi. Tilanne oli Lotta Svärd -keskusjohtokunnan mielestä niin vakava, että se lähetti opetusministeriölle kirjelmän todeten, että opettajalottatyövoiman vapauttaminen puolustuslaitoksen tehtävistä tulee tässä vaiheessa tuottamaan suuria vaikeuksia. Kirjelmässä mainittiin erityisesti ilmavalvonta, viesti- ja puhelinpalvelu, säähavaintotehtävät, radiosähköttäjä, kenttäposti- ja toimistotehtävät sekä lukuisat kenttä- ja sotasairaalatehtävät ja huoltotyöt. Lopuksi kirjelmässä ehdotettiin harkittavaksi ”onko asiallista tässä vaiheessa kutsua opettajattaret, ylioppilaat ja oppikoulujen yläluokkien oppilaat koulu- ja opiskelutyötään alkamaan.”¹⁷ Koulujen alkamista viivytettiin jonkin aikaa, mutta loppuvuodesta koulut ja yliopistot aloittivat toimintansa. Opettajat ja koululaiset palasivat koulutyöhön, mutta opiskelijoista jäi melkoinen osa lottatehtäviin.

Lottapiireille tammikuun 8. päivänä 1942 lähetetyssä keskusjohtokunnan kirjeessä todettiin, että vaikka lottien erikoiskoulutus onkin jatkunut sodan kestäessä, ei jatkuvan lottakysynnän vuoksi vielä ole pystytty riittävästi lähettämään uutta lottatyövoimaa. Tämän vuoksi keskusjohtokunta kehotti kaikkia piirihohtokuntia ja paikallisosastoja ”tarkoin harkitsemaan, eikä paikallisosastoissa, kaikesta huolimatta ja jo aikaisemmin lähetetyin lottatyövoiman lisäksi, vielä olisi vapaana olevaa komennustyöhön sopivaa lottatyövoimaa.”¹⁸

Tilanne oli erikoislaatuinen. Tiedettiin, että puolustusvoimissa palveli tuhansia lottia yli määrävahvuuksien, mutta samaan aikaan oli puutetta erikoiskoulutetuista lottista, joiden palvelukseen saanti olisi vapauttanut miehiä aseelliseen palvelukseen.

Työvoimatilanne valtakunnassa oli yleensäkin vaikeutumassa. Hallituksen ja sotilasjohdon kesken oli sovittu syksyllä 1941, kun sodan todettiin pitkittyvän, että maataloustöihin vapautettaisiin vanhimpia ikäluokkia yhteensä 70 000 miestä. Tämä toimenpide kesti kuitenkin aina 1942 vuoden lopulle saakka. Talven ja kevään 1942 kuluessa alettiin muutenkin hoitaa asioita pitkittyvää sotaa silmälläpitäen. Toukokuussa säädettiin yleinen työvelvollisuuslaki, jonka alaisia olivat kaikki 18—55-vuotiaat, myös naiset. Rajoitetusti työvelvollisuuslaki ulottui myös 15-vuotiaisiin ja 65-vuotiaisiin asti.

Kotijoukkojen esikunnan, keskusjohtokunnan, lottapiirien ja yhteyslottien muodostamalla organisaatiolla selvittiin lottatyövoiman sijoittamisesta jotenkuten vuoden 1942 kevääseen. Pian kuitenkin havaittiin, että kenttäarmeijaan komennettujen lottien asioita oli lisääntyvässä määrin hoidettava päämajan kautta. Yleisen työvoimatilanteen kiristyttyä keväällä 1942 alkoi naistyövoima-asioita yleensä kertyä päämajan eri osastoille. Tämän vuoksi päätettiin päämajan komento-osastoon perustaa erityinen toimisto käsittelemään puolustusvoimissa palvelevien naisten asioita ja yhtenäistämään naistyövoiman käyttöä. Toimisto perustettiin toukokuun 23. päivänä 1942. Kenttälottien osuutta puolustusvoimien naistyövoimasta kuvaa se, että toimisto sai nimekseen lotta-asiaintomisto eli Kom.6, millä nimellä se tavallisesti tunnettiin.¹⁹

Päämajan kirjelmässä, jolla lotta-asiaintomisto perustettiin, todettiin, että yhteyslotat ovat alistettuja suoraan sanotulle toimistolle. Kun Lotta Svärd -keskusjohtokunta puoli vuotta myöhemmin lähetti painetut ohjeet yhteyslottien työtä varten, siinä todettiin, että yhteyslotat ovat alistettuja suoraan keskusjohtokunnalle. Kumpikaan ei missään vaiheessa muuttanut käsitystään, joten molemmat olivat ilmeisesti oikeassa. Kom.6 lähetti keskusjohtokunnan ohjeet sellaisenaan yhtymille, joten mitään ristiriitaa ei syntynyt.

Yhteyslotaksi päämajan lotta-asiaintomistoon keskusjohtokunta nimitti FM Inkeri Savelaisen, joka oli tässä tehtävässä koko sodan ajan. Toimiston päällikkönä oli majuri Arvo Rousi (Brusin).

Lotta Svärd -keskusjohtokunnan rajatoimisto

Linnoitusrakennusmuodostelmissa, joissa työvoiman pääosa oli työvelvollisia ja osa vapaan työsopimuksen perusteella palkattua henkilöstöä, muonitus oli annettu kokonaan Lotta Svärd -keskusjohtokunnan huoleksi erikseen tehdyn sopimuksen perusteella. Lotta Svärd -järjestö hoiti linnoitusjoukkojen muonitusta yksityisen yrittäjän tapaan. Tätä varten oli muodostettu *Lotta Svärd -keskusjohtokunnan rajatoimiston* nimellä tunnettu elin, jonka palveluksessa oli noin 2 000 lottaa. Rajatoimisto oli saanut tehtäväkseen myös sotatoimialueelle sijoitettujen lottakanttiinien huollon ja suurimmaksi osaksi myös kanttiinien pidon. Kenttälottien toimintaan rajatoimisto liittyi siten, että yhtymien yhteyslotat olivat rajatoimiston organisaatioon kuuluvia muonitus- ja kanttiinipäälliköitä. Tästä aiheutui eräässä vaiheessa jonkinverran hankaluuksia, koska yhteyslotat pyrkivät pitämään ”rajan lottia” parempina kuin ”armeijan lottia”.

Lotta Svärd -järjestö aloitti linnoitustyömaiden muonituksen jo keväällä 1939, jolloin aloitettiin Kannaksen vapaaehtoiset linnoitustyöt. Suojeluskuntain yliesikunnan

huhtikuun 8. päivänä 1939 piiripäälliköille lähettämässä kirjelmässä todettiin, että vapaaehtoinen suojeluskuntaväki muonitetaan lottien toimesta.²⁰ Lotta Svärd -keskusjohtokunta ryhtyi toimenpiteisiin tämän kirjelmän perusteella. Asiasta ei siis tehty varsinaista päätöstä sen paremmin Lotta Svärd -keskusjohtokunnassa kuin Suojeluskuntain yliesikunnassakaan.

YH:n alkaessa päättyi vapaaehtoisin voimin tehty linnoitustyö. Samalla kuitenkin linnoittamisen tarve kasvoi, joten itse linnoittamistyö ei päättynyt vaan entisestään laajeni.

YH:ssa perustettiin 17 ns ammattikomppaniaa, joiden henkilöstö oli ammattimiehiä varustettuina tarpeellisin työkaluin ja konein. Myöhemmin aloitettiin työmiesten otto työvelvollisuuslain nojalla. Keskusjohtokunnalle esitettiin mahdollisuus hoitaa linnoitustyömaiden muonitus myös palkatun työvoiman jatkaessa linnoitustöitä. Keskusjohtokunta asettui periaatteessa myönteiselle kannalle kokouksessaan syyskuun 16. päivänä 1939.²¹ Tapahtumien kulku lokakuussa oli niin nopea, että täsmällisempää päätöstä muonituksen jatkamisesta ei ehditty tehdä. Huomattava ero aikaisempaan oli, että toisena osapuolena oli nyt puolustusministeriö. Toinen ero oli se, että työmiehet maksoivat itse ruokansa.

Keskusjohtokunnassa toimintaa johti muonitusjaoston tarmokas päällikkö Maja Genetz. Hänen johdossaan oli "Kannaksen toimisto", millä nimellä rajatoimisto tunnettiin vuoteen 1940.

Talvisodan jälkeen linnoittamistoiminta hiljeni vähäksi aikaa, mutta laajeni jälleen kesäkuussa 1940. Linnoittamistöiden johtajaksi suoraan Ylipäällikön alaisena määrättiin maaliskuussa 1941 kenraaliluutnantti E. F. Hanell. Hänen esikuntanaan oli linnoitustoimisto. Lotta Svärd -keskusjohtokunnan Kannaksen toimisto jatkoi muonitustoimintaansa ilman eri sopimusta.

Kun uusia linnoitusrakennuspataljoonia YH:n alkaessa kesäkuussa 1941 perustettiin, pidettiin ilman muuta selvänä, että työryhmien muonituksesta huolehtineet rajatoimiston lotat edelleenkin hoitavat tehtävänsä, vaikka organisaatio muuttuikin. Ensimmäiset pataljoonat lottineen lähtivät liikkeelle ja ylittivät valtakunnan rajankin, ennenkuin neuvottelut päämajan linnoitusosaston ja Lotta Svärd -keskusjohtokunnan kesken muonitustehtävän jatkamisesta käytiin. Neuvottelun perusteella syntyneitä sopimusta ei sota-arkistosta ole löydetty, vaikka siihen on viitattu päämajan lähettämässä kirjelmässä heinäkuun 29. päivänä 1941.²²

Koska rajatoimistolla oli jo sodan alkaessa koko sotatoimialueen kattava organisaatio valmiina, sitä käytettiin hyväksi käynnistettäessä Lotta Svärd -järjestölle sopivia toimintamuotoja. Rajatoimisto sai tällöin joukon muitakin muonitustehtäviä. Lotta Svärd -järjestö sai myös luvan harjoittaa ravitsemis-, majoitus- ja kahvilaliikettä Itä-Karjalan sotilashallintoalueella.²³

Myös kanttiinitoiminta liittyi kiinteästi rajatoimiston työhön. Se ei kuitenkaan kuulunut tehtyihin muonitussopimuksiin, vaan rajatoimisto harjoitti sitä itsenäisesti samoinkuin sotilaskotiyhdistys. Sodan loppuvaiheessa lottakanttiineja oli jo lähes 800.

Linnoitusjoukkojen työvoiman melkein täydellisesti vaihtuessa sodan alkuvaiheessa ja varsinkin työvoiman lisääntyessä sodan aikana monet linnoittajat suhtautuivat hieman oudoksuen lottien läsnäoloon muonittajina. Suhteet olivat sotaan lähettäessä "viralliset", kuten rajatoimiston päällikkö Annikki Nissinen asian ilmaisi. Lottien al-

tis palvelumieli voitti vähitellen miesten luottamuksen ja mitä pitemmälle yhteinen sotaretki jatkui, sitä suuremmassa arvossa miehet alkoivat pitää lottiaan.

Rajatoimiston lotat tulivat palvelukseen kuten muutkin kenttälötat. Työn luonteen vuoksi pääosa oli muonituslottia. Tilanteesta riippuen heitä oli 1 200—2 300. Lisäksi palveluksessa oli noin 100 toimistolottia, saman verran varuslottia ja muutamia lääkintälottia.

Puolustusvoimien naistyövoima kriisissä

Kevättalvi 1942 oli valtakunnan elintarvikehuollon kannalta erittäin vaikea. Poikkeukselliset jää- ja lumiolosuhteet aiheuttivat sen, että laivat eivät päässeet satamiin ja junat juutuivat kinoksiin. Maataloudessa työskennelleet lotat alkoivat kevään tullen pyrkiä kotiin kevättöihin. Tästä aiheutuneen lottatyövoiman puutteen korjaamiseksi pyrittiin kesän ajaksi saamaan lottatehtäviin jälleen opettajat, opiskelijat ja koululaiset. Kouluhallituksen suunnitelmien mukaan opettajat ja oppilaat tuli sijoittaa kuitenkin kesäksi maataloustöihin. Päämaja lähetti tämän johdosta kouluhallitukselle kirjelmän esittäen, että ilma-valvontakoulutuksen saaneita lottia ei sijoitettaisi maataloustöihin, koska heitä ehdottomasti tarvittaisiin ilma-valvontatehtävissä. Kirjelmän mukaan tällaisia lottia oli yhteensä 505.²⁴

Päämajan lotta-asiantuntijasto ryhtyi välittömästi perustamisensa jälkeen selvittämään sotakuiseksi muuttunutta naistyövoimatilannetta puolustusvoimissa. Selvityksen tuloksena todettiin, että puolustusvoimissa palveli noin 6 000 naista yli määrävahvuuksien. Tämä vaikeutti koulutetun työvoiman — lähinnä lottien — saantia sellaisiin tehtäviin, joissa heitä todella olisi tarvittu.

Tilanteen korjaamiseksi päämaja käski heinäkuun 6. päivänä 1941 kaikkia komentajia ryhtymään toimenpiteisiin määrävahvuuden ylimenevän naistyövoiman poistamiseksi. Kirjelmässä annettiin myös tarkat ohjeet lottien ja muun naistyövoiman palkkauksesta.²⁵

Kaikista suoritetuista toimenpiteistä huolimatta naistyövoimatilanne oli puolustusvoimissa syksyllä erittäin hankala. Naistyövoimatilanne tässä tapauksessa oli sama kuin lottatyövoimatilanne. Kesän ajaksi maataloustöihin vapautettuja lottia ei saatuakaan riittävästi takaisin syksyllä, jolloin opettajat, opiskelijat ja koululaiset palasivat takaisin työhön ja opiskelemaan.

Päämaja täydensi syyskuussa heinäkuussa antamia ohjeita lottatyövoiman käytöstä. Yhtymien komentajia käskettiin valvomaan henkilökohtaisesti, ettei heidän alueellaan ole yhtään naista yli vahvistettujen määrävahvuuksien ja heidän oli ryhdyttävä toimenpiteisiin tasaussirtojen suorittamiseksi yksiköiden kesken. Samalla ilmoitettiin, että päämajan toimesta ryhdytään kouluttamaan uutta lottatyövoimaa, mikä kuitenkin tulee vaikuttamaan vasta myöhemmin eikä korvaa työvoiman puutetta kokonaan. Palveluksessa oleville lotille kehoitettiin tähdentämään, kuinka tärkeätä heidän palveluksessa olonsa on:

”On paikallaan verrata samassa iässä olevan miespuolisen nuorison kohtaloa heidän omaansa vaikkakin he suuriarvoista työtään ovat lähteneet suorittamaan vapaaehtoisesti. Aika vaatii ehdottomasti yksityisetujen uhraamista yhteisen suuren asian hyväksi ja tällaisia uhrauksia ovat puolustusvoimat tottuneet lähinnä toteamaan Lotta Svärd -järjestön jäsenissä ja uskaltavat luottaa siihen edelleenkin.”²⁶

maan tehtäviä työvelvollisina. Tähän keinoon tuli hänenkin mielestään turvautua vain äärimmäisessä tapauksessa, "koska lottien harrastus maanpuolustuksen kannalta hyödyllisten taitojen hankkimiseen häviää tai vähenee."

Komento-osaston päällikkö eversti Vaala lähetti muistion edelleen komentoesikunnan päällikölle todeten omassa lausunnossaan mm, että tilanne lottatyövoiman suhteen puolustusvoimissa oli tullut kriisivaiheeseen ja että tilanne päivä päivältä paheni. Hän yhtyi Kom.6:n päällikön mielipiteeseen asiassa ja pyysi komento-osastolle joko valtuuksia ratkaista myönteisesti lottien vapautusanomukset tai osoittamaan keinot, joilla nämä vapautusanomukset voitiin hylätä.³⁰

Kriisistä selviytyäkseen päämajan oli ryhdyttävä kaikkiin mahdollisiin toimenpiteisiin. Kotijoukkojen komentajalle annettiin käsky ryhtyä yhdessä Lotta Svärd -keskusjohtokunnan kanssa puolustusministeriön kirjelmän edellyttämiin toimenpiteisiin työvelvollisuuslain soveltamisessa lottiin kuitenkin niin, että se voisi tapahtua vain erityisen sopimuksen perusteella, jolloin kukin tapaus käsiteltäisiin erikseen. Tarkoituksena olisi yksinomaan lottien aseman turvaaminen heidän virkaansa tai toimeensa nähdessä.³¹

Yhtymien komentajille lähetetyssä kirjelmässä näitä kehoitettiin löytämään keinoja vaikean pulman selvittämiseksi. Heidän tuli henkilökohtaisesti valvoa, että keskinäisillä siirroilla täytetään vapautuvien lottien paikkoja ja lottien vapauttamisessa noudatetaan tärkeysjärjestystä. Ensi kädessä tuli vapauttaa sellaiset opiskelijat, joiden luvut olivat niin pitkällä, että loppututkinnon suoritus voi tapahtua yhden tai kahden lukukauden kuluessa, sekä opettajat, joiden virkaa ei voitu sijaisella korvata, ja myös ylimpien luokkien oppilaat. Alleviivattuna kirjelmässä tähdennettiin, ettei "*mukavuussyistä lottia saa pitää palveluksessa.*" Lopuksi annettiin yhtymän komentajan harkinnan mukaan hätätilassa sijoittaa vapautuvan lotan tilalle sopiva mies.³²

Lotta Svärd -keskusjohtokunnan kanssa sovittiin, että tehtäviin voitaisiin ottaa myös kouluttamattomia lottia, milloin heidät voitaisiin sijoittaa työskentelemään yhdessä koulutettujen lottien kanssa. Kysymyksen tulivat muonitus- ja kanttiinitehtävät, eräät ilmavalvonnan tehtävät ja pienemmät viestiasemat. Sen sijaan päämajan tiedusteluun, olisiko mahdollista alentaa komennukselle lähetettävien lottien ikärajaa, ei siihen katsottu voitavan tehdä mitään muutosta.³³

Kaikista toimenpiteistä huolimatta kulunut vuosi oli tuonut naistyövoimakriisin puolustusvoimiin. Samalla se kuitenkin selvästi osoitti naisten, ennenkaikkea koulutettujen lottien tarpeellisuuden puolustusvoimille.

Kriisi syvenee

Kokemuksesta viisastuneena ryhdyttiin seuraavaa vuotta varten valmistautumaan ajoissa. Asemasotavaiheen vuoksi arveltiin tilanteen olevan helpomman.

Lotta Svärd -keskusjohtokunta sopi kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön naistyövoimatoimiston kanssa käydyissä neuvotteluissa menettelystä, jonka mukaan paikkakunnittain järjestettäisiin lottatyövoima joko maataloustöihin tai lottakomennukselle. Lottapiirit pitivät työvoimatoimistot tietoisina varatuista ja sijoitetuista lottista. Lotta Svärd -järjestö puolestaan sitoutui vapauttamaan parhaansa mukaan maa- ja karjalouteen koulutetut työntekijät, mikäli heitä ei ollut koulutettu johonkin eri-

koistehtävään, joihin koulutettujen lottien puutteessa uutta ja kouluttamatonta työvoimaa ei voitu sijoittaa.³⁴ Lottien vapauttaminen maataloustehtäviin oli mahdollista vain, jos asianomainen todistettavasti voi esittää osallistuvansa tähän työhön.

Koulutusta jatkettiin koko käytettävissä olevalla kapasiteetilla ja koulutukseen otettiin vain sellaisia lottia, jotka sitoutuivat lähtemään lottakomennukselle. Piirijohdokuntia kehoitettiin huolehtimaan siitä, että lotat ilmoittautuisivat paikkakunnittain yleisen työvoimaluetteloinnin yhteydessä, joka toimenpantiin keväällä 1942. Saman aikaisesti oli järjestön jäsenille selvitettävä, että lottatyövoimaa tarvitaan kevään ja kesän kuluessa tavallista runsaammin vapauttamaan tai lomauttamaan puolustusvoimissa komennuksella olevia maanviljelysryhmään kuuluvia lottia. Kaikkien niiden lottien, jotka olivat suorittaneet jonkin lottakurssin tai jotka aikaisemmalla komennuksella olivat saavuttaneet tehtävän vaatiman ammattipätevyyden, työvoimakortteihin merkittiin, että he saivat työmääräyksensä Lotta Svärd -järjestöltä.³⁵

Lotta Svärd -järjestö joutui nyt myös tinkimään kannastaan, jonka mukaan alle 20 vuotiaita lottia ei lähetetä komennukselle kotialueen ulkopuolelle. Järjestön vuosikokouksessa maaliskuun 27. päivänä 1943 päätettiin, että piirijohdokunnan harkinnan mukaan voidaan erikoiskoulutuksen saaneet yli 16 vuotiaat lotat ja lottatyöt lähettää lottakomennukselle piirin ulkopuolelle.³⁶ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön nuorisotyövoimatoimiston kanssa sovittiin lisäksi, että halukkaat lottatyöt sijoitetaan joka tapauksessa työvelvollisuuttaan suorittamaan ensisijaisesti lottatehtäviin.

Kaikkien näiden ennakkovalmistelujen jälkeen tilanne näytti niin valoisalta, että edellä mainitussa vuosikokouksessa Kom.6:n päällikkö majuri Rousi sanoi uskovansa, että syksyn 1942 vaikea lottatyövoimatilanne ei uusiudu, koska on ryhdytty niin harkitusti ja hyvissä ajoin toimimaan tilanteen helpottamiseksi.³⁷

Kevät tuli vuonna 1943 kaksi viikkoa normaalia aikaisemmin. Tämä aiheutti ensimmäisen yllätyksen maaseudun lottien pyytäessä vapautusta tai lomautusta kevään kylvötoita varten koulujen ollessa vielä käynnissä. Kesän yli kuitenkin selvittiin pääasiassa rauhallisen rintamatilanteen vuoksi.

Keskusjohtokunta ryhtyi omalta osaltaan toimenpiteisiin syksyn ja talven varalta jo kesäaikana. Heinäkuun 16. päivänä lähetetyllä kirjelmällä annettiin ohjeet valmistautumisesta sekä yhteyslotille että lottapiireille.³⁸ Yhteyslotta ja rajatoimistoa pyydettiin selvittämään, saapuvatko maataloustyölomalle vapautetut lotat ilman uutta tilausta takaisin. Kielteisessä tapauksessa tuli lottaa koskeva työvoimatilaus uudistaa siten, että ko lotalta saataisiin selvä vastaus hänen paluustaan. Toisaalta tuli selvittää elokuun 15. päivään mennessä, kuinka paljon komennuksella olevista lotista pyrkii syksyllä kouluun tai opiskelemaan.

Koululaisille kehoitettiin saattamaan tiedoksi, että työvelvollisuuslain mukaan heidän työvelvollisuutensa oli neljä kuukautta, joten heitä ei voida ennen sitä vapauttaa ilman työvoimaviranomaisten lupaa. Keskusjohtokunta kehotti edelleen piirijohdokuntia ”jatkuvasti ja tarmokkaasti” tiedustelemaan paikallisosastoistaan lottakomennukselle sopivaa työvoimaa.

Erikoiskoulutettujen lottien vaikean saannin takia keskusjohtokunta päätti kääntyä Ylioppilaskuntien liiton puoleen pyytäen sitä harkitsemaan, voitaisiinko kaikilta uusilta naisylioppilailta heidän pyrkiessään yliopistoon vaatia todistus siitä, että he ovat vähintään yhden vuoden ajan olleet puolustuslaitoksen palveluksessa, maatoissa tai maan elinkeinoelämälle muussa tärkeässä tehtävässä.³⁹ Kouluhallitukselle keskus-

johtokunta esitti, että eräät tärkeisiin lottatehtäviin määrätty opettajat voisivat jäädä edelleen palvelukseen, mikäli heille onnistuttaisiin hankkimaan sijaiset.

Nämä ehdotukset eivät kuitenkaan saaneet kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön naistyövoimatoimiston kannatusta, eivätkä siten johtaneet tulokseen. Naistyövoimatoimisto pyrki rakentamaan naisten osuuden työstä maanpuolustuksen hyväksi ensi sijaisesti vapaaehtoisuuden pohjalle. Työvelvollisuuslain antamiin valtuuksiin turvaututtiin vasta silloin, kun työrintaman aukot eivät täyttyneet vapaaehtoisesta työvoimasta. Siviilipuolella suurin vapaaehtoisen työvoiman välittäjä oli Naisten työvalmiusliitto, jonka jäsenenä oli 31 naisjärjestöä.

Oman hankaluutensa keskusjohtokunnalle aiheuttivat myös saksalaisiin joukkoihin Pohjois-Suomeen komennetut lotat. Saksalaisten joukkojen ja päämajan kesken tehdyn henkilöstösopimuksen mukaan kuului suomalaisten toimitettavaksi määrättyyn henkilöstöön myös lääkintälottia avustajiksi sotasairaaloissa. Tämän kiintiön puitteissa komennettiin saksalaisten pyynnöstä saksankielen taitoisia lottia myös toimistotehtäviin eräisiin esikuntiin sekä pieni määrä muonitus- ja varuslottia. Työvoimatilanteen kiristytessä muonitus- ja varuslottia ei enää lähetetty poislähteneiden tilalle. Samalla päätettiin, että lottia sijoitetaan vain sellaisiin yksikköihin, joissa jo ennestään palvelee lottia.⁴⁰ Vuonna 1943 lottia annettiin vain sotasairaaloihin, joiden lottakiintiöksi oli määrätty 370 lottia. Lotat palvelivat vain sellaisissa sotasairaaloissa, joissa oli myös suomalaisia sairaanhoitajattaria.

Keskusjohtokunnalle tuotti huolta myös Itä-Karjalan sotilashallinto, koska useissa tapauksissa sotilashallinnon alaisiin tehtäviin komennettu lotta lyhyen työssäolon jälkeen siirrettiin kuukausipalkalla ylimääräiseksi toimenhaltijaksi. Keskusjohtokunta tuhtui asiasta niin, että päätti lopettaa kokonaan lottatyövoiman välittämisen Itä-Karjalan sotilashallinnolle. Päämajan puututtua asiaan päätös peruutettiin ja asia ratkaistiin neuvottelulla.⁴¹

Ensimmäisenä merkinä tilanteen kiristymisestä lottatyövoimarintamalla oli päämajan viestikomentajan syyskuun 30. päivänä 1943 komento-osastolle lähettämä kirjelmä. Koska siitä samalla ilmenee hyvin kenttälottien työn merkitys, on paikallaan selostaa kirjettä hieman tarkemmin.

Kirjelmässä todetaan aluksi, että koko sodan ajan viestilottatilanteessa on esiintynyt vaikeuksia jokakeväisten ja syksyisten vaihtojen aikana etenkin syksyisin, jolloin opiskelijat ovat halunneet lähteä opintojaan jatkamaan. Sodan kestänyt jo kolmatta vuotta on tilanne muodostumassa kestävämmäksi, koska juuri nyt sellaiset lotat, jotka ovat palvelleet puolustusvoimissa joko sodan alusta lähtien tai ainakin 1—2 vuotta, ovat alkaneet siirtyä koteihinsa ja palkattuun toimeen. Usein siirtymishalu johtuu siitä, että eräiden viestilottien taloudellinen tilanne on käynyt äärimmäisen vaikeaksi. Lisäksi kirjelmässä todetaan, että viestilottien koulutus vaatii pitkän ajan ja täydellinen pätevyys saavutetaan vasta pitkän käytännön kokemuksen jälkeen. Tällaisen ammattipätevyyden saavuttaneille naisille tarjotaan myös edullisia siviilipaikkoja. Samoin oli havaittu siirtymistä palkattuihin puolustuslaitoksen toimiin.

Kirjelmästä ilmenee edelleen, että syyskuussa 1943 puolustusvoimissa palveli yhteensä 2 170 viestilottaa. Tämä vastasi kokonaisvahvuudeltaan viittä viestipataljoonaa eli noin 16 % varsinaisten viestijoukkojen vahvuudesta. Huomattava osa lotista palveli tärkeissä ja vilkasliikenteisissä viestikeskuksissa.

Omana parannuskeinonaan tilanteeseen päämajan viestiosasto esitti, että puolustusvoimiin perustettaisiin ylimääräisiä viestittäjän toimia, joihin ammattipätevyyden

omaavat vanhemmat viestilotat voisivat hakea. Näin varmistettaisiin runkohenkilöstön pysyminen tärkeimmissä viestikeskuksissa.⁴²

Taistelua naistyövoimasta käytiin myös toisella taholla. Lokakuun 29. päivänä 1943 Lotta Svärd -keskusjohtokunta sai maatalousministeriöstä ministeri Viljami Kalliokosken allekirjoittaman kirjelmän, jossa esitettiin, että karjatalouskoulutuksen saaneet ja karjataloudessa työskennelleet lotat, jotka toimivat muonitus-, toimisto- ja pesulalottina, komennettaisiin siviiliin varsinaisia ammattitehtäviään hoitamaan.⁴³

Keskusjohtokunta piti kuitenkin kiinni lotistaan, eikä ollut halukas heitä luovuttamaan. Arkistoaineistosta ei selviä, kuinka tämä kiista suomalaisen naisen työpanoksesta päättyi. Se kuitenkin osoittaa jälleen, kuinka tärkeänä koulutettua naistyövoimaa pidettiin kaikilla aloilla. Tässä tapauksessa kysymys oli vain 118 lotasta.

Päämaja antoi määräyksen naistyövoiman supistamisesta kotijoukoissa lokakuussa 1943.⁴⁴ Vaikka kyse oli tässä tapauksessa vain vajaasta kahdesta sadasta naisesta, katsottiin toimenpide tarpeelliseksi, jotta kenttäarmeijan naistyövoimaa voitaisiin lisätä. Palveluksessa oli tuolloin vielä huomattava määrä sellaisia lottia, jotka olivat olleet palveluksessa sodan alusta lähtien, kuten päämajan viestikomentajankin kirjelmästä ilmeni. Useimmat heistä olivat opiskelijoita, jotka olivat uhranneet opiskelujajastaan jo kaksi vuotta. Eräiden lottien terveydentila alkoi myös horjua pitkän palveluksen jälkeen puutteellisissa oloissa.

Työvelvollisuuslain vuoksi lottien irrottaminen koulutukseen oli vaikeata. Reserviläisten käyttäminen lottia korvaamaan ei siinä vaiheessa enää ollut mahdollista. Tilanne oli muodostumassa vähintään yhtä vaikeaksi kuin vuotta aikaisemminkin. Valtakunnan vaikea työvoimatilanne aiheutti lisäksi sen, että lottien kotiutuessa komenkukselta heidät määrättiin työvelvollisuuslain nojalla työhön tai sijoitettiin työpaikkoihinsa niin, etteivät halutessaankaan voineet palata lottakomennukselle (liite 1).

Marraskuussa saatiin kaikki tärkeimmät osapuolet neuvottelupöydän ääreen ratkomaan vaikeaksi käynnyttä kysymystä. Valtakunnan työvoimapäällikön kenraalimajuri E. Mäkisen johdolla pidettiin neuvottelu lottatyövoiman käytöstä puolustusvoimissa ja samalla jälleen määriteltiin työvelvollisuuden ja lottakomennuksen rajat. Neuvottelussa olivat läsnä päämajan, kotijoukkojen, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön sekä Lotta Svärd -järjestön edustajat.⁴⁵

Neuvotteluissa sovittiin, että puolustusvoimille välttämättömän lottatyövoiman turvaamiseksi kevättä ja syksyä 1944 silmälläpitäen Lotta Svärd -järjestö ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön naistyövoimatoimisto yhteistominnassa suorittavat naistyövoiman jaon niin, että puolustusvoimien tarve kaikkina vuodenaikoina tulee tyydytetyksi, ja joustavan järjestelyn avulla irroitetaan mahdollisuuksien mukaan lottia myös tärkeisiin tehtäviin maatalouden alalla. Tämä järjestely edellytti, että keväällä lomautetaan tai vapautetaan noin 2 500 lottia maataloustöihin samalla kuin Lotta Svärd -järjestö toimittaa heidän tilalleen opettaja-, opiskelija- ja koululaislottia.

Kokouksessa keskusteltiin myös lottien mahdollisesta määräämisestä puolustusvoimien tehtäviin työvelvollisuuslain nojalla. Todettiin, että vaikka tällä tavoin saavutettaisiin se etu, että lotan työnantaja ei voisi purkaa työsuhdetta, järjestötoiminta vapaaehtoisuuden pohjalla maanpuolustuksen hyväksi menettäisi osittain merkityksensä ja sillä saattaisi olla arvaamattomat seuraukset. Kuitenkin todettiin, että yksityisissä tapauksissa voitaisiin näin menetellä.

Lopuksi päätettiin, että Lotta Svärd -keskusjohtokunnan sekä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön naistyövoimatoimiston ja nuorisotyövoimatoimiston tulisi

olla jatkuvasti yhteydessä keskenään ja että sovituista toimienpiteistä tiedotettaisiin kunkin osapuolen toimesta muille osapuolille.

Myöhemmissä yhteydenotoissa täsmennettiin työvelvollisuuslain nojalla annetun työmääräyksen ja lottakomennuksen ensisijaisuus erilaisissa tapauksissa. Ratkaisu tuli tehdä kunnan työvoimapäällikön ja lottapiirin johtokunnan kesken ja vasta silloin, kun yksimielisyyteen ei päästy, asia tuli alistaa kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ja Lotta Svärd -keskusjohtokunnan ratkaistavaksi.

Näiden neuvottelujen perusteella kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö, päämaja ja Lotta Svärd -keskusjohtokunta antoivat yksityiskohtaiset ohjeet alaisilleen elimille ja joukoille naistyövoiman käytöstä talvella ja keväällä 1944.

Lotta Svärd -keskusjohtokunta antoi ohjeensa jo joulukuun 30. päivänä 1943. Kirjelmässä selostettiin aluksi työvelvollisuuslain ja työvelvollisuusasetuksen määräyksiä, jotka koskivat lottia. Kirjelmässä korostettiin kevään ja syksyn työvoiman vaihdon suunnittelun merkitystä, jotta vaihto saataisiin toteutettua tehtävien siitä kärsimättä. Anooessaan lomaa tai vapautusta maataloustöitä varten lotan tuli esittää määräpäivään mennessä kotipaikkakuntansa työvoimapäällikön antama hyvin perusteltu todistus, sekä pyrkiessään muuhun siviilitoimeen työnantajansa antama todistus siitä, että hänen työnsä on välttämätön. Kirjelmä päättyi vetoomukseen, jonka mukaan järjestön kunnia-asia on, että ”jokainen työvelvollisuuslain alainen, vapaa ja työkuuntoinen järjestön jäsen saadaan mukaan joko lottakomennukselle tai maatalouskamppailuun.”⁴⁶

Päämaja antoi ohjeensa tammikuun 19. päivänä 1944.⁴⁷ Kirjelmässä todettiin, että sodan alussa saatu pystyvä, hyvän koulutuksen ja kokemuksen omannut lottatyövoima oli jo suurimmalta osalta vaihtunut. Sen jälkeen kirjelmässä selostettiin syksyllä käydyn neuvottelun perusteella tehtyjä sopimuksia sekä Lotta Svärd -keskusjohtokunnan antamia ohjeita. Lopuksi annettiin ohjeet keväällä ja syksyllä tapahtuvaa lottatyövoiman vaihtoa varten.

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ohjeet tulivat vasta helmikuun loppupuolella.⁴⁸ Siinä samoin kuin Lotta Svärd -keskusjohtokunnan kirjelmässäkin selvennettiin lottakomennuksen ja työvoimaviranomaisten antaman työmääräyksen pätemistä kussakin erikoistapauksessa. Nyt todettiin selvästi, että kaikki erikoiskoulutuksen saaneet lotat ”pidätetään” lottatöihin eikä heille saa antaa työmääräyksiä yleisiin työvelvollisuustöihin. Kirjelmässä oli myös huomautus opettajien, opiskelijoiden ja koululaisten varaamisesta kesäaikana vapauttamaan maataloustaitoista lottatyövoimaa maataloustöihin.

Linnoitustöiden johtaja oli puolestaan huolestunut omista rajatoimiston lotistaan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle 12. 1. 1944 lähettämässään kirjelmässä. Aiheen siihen oli antanut pelko muonituslottien määräämisestä maataloustöihin keväällä. Kirjelmässä korostettiin, että linnoitusrakennusmuodostelmissa lotat huolehtivat koko elintarvikehuollosta, kun sen sijaan kenttäarmeijassa erikoiskoulutuksen saaneet upseerit ja aliupseerit hoitavat suuren osan näistä tehtävistä. Lopuksi esitettiin, että linnoitusrakennusmuodostelmissa palvelevia, erikoiskoulutuksen saaneita lottia ei irroitettaisi maataloustöihin eikä linnoitusrakennusmuodostelmiin lottatyö-
määräyksen saaneille annettaisi työvelvollisuuslain mukaista työmääräystä muuhun työhön.

Kuten edellä on käynyt ilmi, näistä asioista oli jo sovittu, mutta jostain syystä tieto ei ollut kulkenut päämajan linnoitusosastolle.

Viiimeinen koetus

Vuoden 1944 alkaessa tilanne näytti olevan hallinnassa. Edellisten vuosien virheitä oli opittu, ohjeet oli annettu ja kaikkiin mahdollisiin toimiin oli ryhdytty kevään vaihtojen varalta. Lottatyövoiman vajuus puolustusvoimissa oli vielä kuitenkin noin 800 lottaa. Aikaa oli kevääseen vielä, joten lottatyövoimasta lähinnä vastuussa olleet Lotta Svärd -järjestön pääsihteeri Irma Turunen ja päämajan lotta-asiaintoimiston päällikkö majuri Arvo Rousi suhtautuivat tilanteeseen toiveikkaasti.

Sodan kulku muutti kuitenkin perusteellisesti toiveet rauhallisesta keväästä. Vihollisen ilmatoiminta sekä kotiseutua että kenttäarmeijaa vastaan kiihtyi yllättävästi. Ilmavoimien komentaja lähetti Ylipäällikölle 28. 2. seuraavansisältöisen kirjeen ⁴⁹:

”Vihollisen ilmatoiminta kotiseutua vastaan on jatkuvasti kiihtynyt ja kaiken todennäköisyyden mukaan tulee edelleen kiihtymään. Tämän johdosta ollaan pakotettuja tehostamaan kotialueen ilmatorjuntaa, ilmavalvontaa sekä viestiyhteyksiä. Suurimpana häirtana näihin tehostamistoimenpiteisiin on jatkuva henkilöstönpuute, mikä edelleen suurenee siitä syystä, että lähiaikoina saadaan Saksasta radiomittauslaitteita yöhävittäjätoimintaa varten, joiden mittauslaitteiden maaorganisaation miehitys vaatii noin 600 henkilöä, joista noin puolet voi olla naisia. Tällä hetkellä tarvitaan ilmavoimissa naisia 2 656. Lisäksi voidaan ilmatorjuntajoukoissa korvata miehet naisilla erinäisissä tehtävissä valonheittimillä, tulenjohtolaitteilla ja etäisyydenmittaajilla ja tekee tämä naismäärä yhteensä 285 naista. Edellä olevan johdosta esitän Herra Suomen Marsalkalle, että maan korkeakoulujen toiminta viipymättä keskeytetään ja niissä olevat naiset kehoitetaan Lotta Svärd -järjestön kautta ilmoittautumaan ilmavoimien palvelukseen. Samoin esitän lopetettavaksi kaikkien muidenkin sellaisten kansalais- ja ammattikoulujen toiminnan, joiden toiminta nykyhetkellä ei ole elintärkeää ja näissä kouluissa opiskelevat 18 vuotta täyttäneet naiset kehoitetaan ilmoittautumaan Lotta Svärd -järjestön kautta maanpuolustustehtäviin.”

Asiaa käsiteltiin kiireellisesti päämajassa ja sieltä kolme päivää myöhemmin puolustusministerille lähetetyssä kirjelmässä esitettiin:

”Ylipäällikkö yhtyy Ilmavoimien komentajan ehdotukseen, että maan korkeakoulujen toiminta viipymättä keskeytetään ja niissä opiskelevia naisia kehoitetaan Lotta Svärd -järjestön kautta ilmoittautumaan ilmavoimien palvelukseen...”

Ilmavoimien komentaja joutui antamaan lisäselvityksiä puolustusministerille 6. 3. lähettämässään kirjelmässä,⁵⁰ jota hän täydensi kolme päivää myöhemmin.⁵¹ Tällöin oli puolustusministeriö jo ehtinyt pyytää lausunnot maan yliopistojen ja korkeakoulujen rehtoreilta. Myös ilmavoimien komentaja oli jo tutustunut lausuntoihin. Kaikki rehtorit asettuivat vastustamaan ehdotettua toimenpidettä.

Välittömästi rehtoreiden antaman lausunnon jälkeen pidettiin puolustusministerin kutsusta neuvottelu, jossa olivat läsnä puolustusministeri R. Walden, opetusministeri K. Kauppi, työvoimapäällikkö E. Mäkinen ja eversti L. Leander puolustusministeriöstä. Neuvottelujen tuloksena kompromissiratkaisu näkyy päämajan kirjelmässä puolustusministeriölle 15. 3. 1944:⁵²

”Viitekirjelmässä mainitun naistyövoiman hankinnan ilmavoimien käyttöön on Ylipäällikkö puolestaan hyväksynyt siinä muodossa, että maan korkeakouluista otetaan vapaaehtoisuuden pohjalla Lotta Svärd -järjestön kautta 2 000 naista, jotka korkeakoulujen rehtorit veloitetaan nimeämään. Yllämainittujen 2 000 naisen lisäksi ilmavoimien tarvitsema noin 1 000 naisen palvelukseen saannin hoitaa Lotta Svärd -järjestö erikseen annettavien ohjeiden mukaan yhteistoiminnassa Päämajan komento-osaston kanssa.”

Ilmavoimien esikunta lähetti tehdyn ratkaisun perusteella Lotta Svärd -keskusjohdokselle yksilöidyn tarpeensa maaliskuun 28. päivänä päivätyllä kirjelmällä.⁵³

Kriisi alkoi nyt jälleen hahmottua. Puolustusvoimien lottatyövoimavajaus oli edelleen noin 800 lottaa. Ilmavoimat tarvitsivat kiireellisesti 3 000 lottaa ja kahden kuukauden kuluttua tuli päästää maatalouslomalle 2 500 lottaa.

Kesken ilmavoimien kiireellisen henkilöstötarpeen selvittelyn sai yleisesikunnan päällikkö 29. 3. 1944 päivätyn kirjelmän linnoitustöiden johtajalta kenraaliluutnantti Hanelliilta:

”Linnoitusrakennusmuodostelmien koko palkatun työvoiman muonituksen hoitaa Lotta Svärd keskusjohtokunnan rajatoimisto. Muonitustehtävissä olevien lottien määrä on 1 054. Tämä määrä on kuitenkin osoittautunut niin vähäiseksi, että lottien osittaisesta lomakielosta huolimatta lotat usein muonituspaikoilla ovat joutuneet tekemään kaksitoistatuntisia-kin työpäiviä. Kun lisäksi linnoitusosasto on tilannut työvoimatäydennystä 4 300 miestä, huononee tilanne yhä ja vallan kestävämmäksi tulee, kun otetaan huomioon, että on tarpeellista päästää maataloudelle välttämättömät lotat kesäksi pois lottakomennukselta. Edellä esitetyn perusteella on muonituslottatäydennyksen saanti linnoitusrakennusmuodostelmiin aivan välttämätöntä ja tarvittaisiin tarkoitukseen noin 600 lottaa.”

Keinoksi, miten nuo 600 lottaa saataisiin, esitettiin kirjelmässä:⁵⁴

- suljetaan talous-, kotitalous- ja emäntäkoulut sekä kansan- ja konttoripistot viipymättä ja niiden oppilaat ohjataan Lotta Svärd -järjestön kautta linnoitusrakennusmuodostelmien tehtäviin,
 - eri virastoille ja liikkeille annetaan kehoitus myöntää palveluksessaan oleville Lotta Svärd -järjestön nimeämille lotille 3—4 kuukauden palkaton kesäloma lottakomennukselle lähtöä varten,
 - maatalousalan kouluja kielletään pitämästä kesällä 1944 ns kesäkursseja.
- Pyrkiessään täyttämään esitettyjä lottatyövoimatäydennyksiä Lotta Svärd -keskusjohtokunta joutui ylivoimaisten vaikeuksien eteen. Työvoiman hankkiminen vapaaehtoisuuden pohjalla oli vaikeata, eikä mm ilmavoimien vaatimia aikoja voitu noudattaa alkuunkaan.

Pöytäkirjojen ja kirjelmien perusteella näyttää siltä, että linnoitusjoukkojen tarve tuli ensimmäisenä tyydytetyksi. Oma osuutensa tähän oli sillä, että keskusjohtokunnan muonituspäällikkö Maja Genetz, joka oli vastuussa linnoitusjoukkojen muonituksesta, saattoi vaikuttaa asiaan suoraan keskusjohtokunnassa.

Päämajan komento-osasto pyrki omalta osaltaan helpottamaan tilannetta suunnitelmalla osa-aikatyövoiman käyttöön⁵⁵ ja esittämällä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle, että virastot ja laitokset myöntäisivät palveluksessaan oleville lottille kahden kuukauden pituisen kesäloman lottatyöhön osallistumista varten.⁵⁶

Ilmavoimien lottatyövoimatarpeen täyttämisessä oli monia vaikeuksia. Em ilmavoimien esikunnan 28. 3. 1944 lähettämään kirjelmään Lotta Svärd -keskusjohtokunta vastasi vasta kuukautta myöhemmin.⁵⁷ Keskusjohtokunta ilmoitti, että ilmavoimien esikunnan tilaama lottatyövoima oli mahdollista sijoittaa vasta koulu- ja opiskelutyön päätyttyä. Samalla keskusjohtokunta valitti, että työvoiman hankkiminen vapaaehtoisuuden pohjalla esitettyihin päivämääriin mennessä vie aikansa varsinkin kun koulu- ja opiskelutyö vielä jatkuu. Kirjelmässä pyydettiin lisäksi tarkempaa ilmoitusta niistä paikkakunnista, jonne lotat tullaan sijoittamaan, jotta tilattu lottatyövoima voitaisiin ottaa samoilta paikkakunnilta.

Ilmavoimien esikunnan vastaus lähetettiin 5. 5. 1944. Kirjelmästä ilmenee, mihin tarkoitukseen ja kuinka paljon lottia tarvittiin:

mittaustason hoitajat	132
valonheitinlotat	500
puhelinvälittäjät	95
kaukokirjoittajat	56
radiosähkötäjät	410
piirtäjät	17
säähavaintolotat	6
radiomekaanikot	60
radiokuuntelijat	60
kielenkääntäjät	8
toimistolotat	31
muonituslotat	20
yhteyslotat ja lottavanhimmat	5
ilmavalvontalotat	1 600
Yhteensä	3 000

Kirjelmässä korostettiin, että lottatyövoiman sijoituksesta ei voida antaa pysyviä tietoja, koska vihollisen ilmatoiminnasta riippuu, joudutaanko yksikköjä siirtämään paikkakunnalta toiselle, jolloin myös lottatyövoima siirtyy mukana. Lisäksi huomautettiin, että ilmavoimien tarvitsema lottatyövoima on sellaista, että heidän lomauttamisensa suuremmissa puitteissa ei ole mahdollista, ellei heidän tilalleen saada koulutettua henkilöstöä.

Kirjelmä päättyi toteamukseen, että koska lottatyövoiman saanti ilmavoimiin ennen toukokuun loppua tuottaa Lotta Svärd -keskusjohtokunnalle voittamattomia vaikeuksia, ollaan pakotettuja tyytymään siihen, että lotat ilmoittautuvat kesäkuun ensimmäisenä päivänä aikaisemmin ilmoitetuissa paikoissa.⁵⁸

Toukokuun aikana käytiin sekä neuvotteluja että kirjeenvaihtoa ilmavoimien esikunnan ja keskusjohtokunnan kesken. Kesäkuun alussa keskusjohtokunta lähetti ilmavoimien esikunnalle kirjelmän selvittäen tilannetta. Kirjelmän mukaan opiskelijalottien työhönilmoittautumisen yhteydessä on selvinnyt, että suurimmalla osalla heistä oli jo ennestään jokin erikoiskoulutus. Tämän johdosta ja koska lottatyövoiman vajaus muissakin yhtymissä oli ollut koko talven huomattava, oli keskusjohtokunnan mielestä luonnollista, että aikaisemmin erikoiskoulutettu lottatyövoima sijoitettiin sellaisiin paikkoihin ja tehtäviin, joissa ko lottien erikoiskoulutus parhaiten voitiin käyttää hyväksi eli siis Ylipääällikön ja puolustusministerin päätökset eivät päteneet naisen logiikan rinnalla. Edelleen kirjelmässä todettiin, että tämän vuoksi lottia ei saada ilmavoimien pyytämää määrää. Keskusjohtokunta katsoi myös velvollisuudekseen ilmoittaa, ettei sillä ollut mahdollisuuksia antaa takeita siitä, että ne opiskelijat, jotka nyt oli saatu kursseille, syksyn tullen eivät palaisi takaisin opiskelemaan.⁵⁹ Arvata saattaa, että kirjeenvaihto ilmavoimien puolelta tämän jälkeen oli "virallista". Olihan pyydetyn 3 000 lotan asemasta saatu vain 600 lottaa.

Ilmavalvontalottien koulutuksen osalta oli ryhdytty toimenpiteisiin jo tammikuussa 1944, jolloin ilmavoimat ryhtyivät antamaan koulutusta sekä palveluksessa oleville että palvelukseen otettaville lotille. Tämä omatoimisuus oli jopa niin tehokasta, että eräissä tapauksissa siviilistä otettu lotta sai ensin ilmavalvontakoulutuksen ja vasta

myöhemmin kävivät palvelupaikoissa Lotta Svärd -järjestön lottaopettajat antamassa järjestökoulutusta. Tämän jälkeen lottakokelaat antoivat lottalupauksen ja olivat valmiita kenttälottia.

Lottatyövoiman värväämisessä käytettiin kaikki mahdolliset keinot. Kotialueen yksiköissä siirryttiin käyttämään mahdollisuuksien mukaan osapäivätyövoimaa päämajan kehotuksen mukaisesti. Kesäkuun 2. päivänä 1944 kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö lähetti kaikille ministeriöille kirjelmän, jossa ministeriöitä ja niiden alaisia virastoja kehoitettiin myöntämään palveluksessaan oleville lotille vähintään kahden kuukauden pituisia työolomia lottatyöhön osallistumista varten. Perusteluissa todettiin, että puolustusvoimissa oli esiintynyt suurta lottatyövoimavajausta nimenomaan linnoitusrakennusmuodostelmissa ja ilmavoimissa.⁶⁰

Kannaksen suurhyökkäyksen alettua kasvoi haavoittuneiden määrä nopeasti koviin taistelujen seurauksena. Sotasairaalat täyttyivät ja oli perustettava uusia sota- ja kenttäsairaalaita. Lääkintähenkilöstön puute oli huutava kaikilla tasoilla. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö lähetti heinäkuun 27. päivänä kirjeen kaikille ministeriöille ja valtion virastoille:⁶¹

”Viime aikoina perustetuissa sotasairaloissa nykyisin ilmenevän työvoiman puutteen vuoksi on ministeriö ryhtynyt avustamaan Päämajan lääkintäosastoa ja Lotta Svärd keskusjohtokuntaa lääkintälottien irrottamisessa. Valtion virastoissa samoin kuin eri liikkeiden, pankkien ja vakuutuslaitosten palveluksessa on paraikaa koulutettuja lääkintälottia, jotka voivat täyttää sairaanhoitohenkilöstön suuren puutteen, samoin muonitus- ja ilmalvalvontatehtäviin pystyviä lottia, joista niinkään on puute. Valtioneuvosto on tämän johdosta epävirallisissa neuvotteluissa päättänyt:

1. että valtion virastoissa toimivia lottia, ensi sijassa erikoiskoulutuksen omaavia, on irrottava nykytärkeisiin maanpuolustustehtäviin ensi sijassa sotasairaloihin.
2. että lottakomennukselle lähtevä palkkaan nähden rinnastetaan armeijan tehtäviin kutsuttuun virkamieheen.”

Lisäksi kirjelmässä annettiin oikeus vapauttaa lottia osapäiväksi sotasairaalatyöhön tai sotatarviketehtäisiin ja maataloustöihin.

Lääkintälottien osalta tarve onnistuttiinkin tyydyttämään. Tilastojen mukaan saatiin touko—heinäkuun aikana palvelukseen lisää 1 700 lääkintälottaa. Piireissä koulutettiin samaan aikaan uusia lääkintälottia 450. Toimistolottien määrä lisääntyi 700:lla ja viestilottien 400:lla. Keskusjohtokunnan puhelinpäiväkirjassa näkyy suurhyökkäyksen ajan kiireellisin tarve lääkintälottien tilauksina kenttäsairaloihin ja kaatuneiden evakuoimiskeskusiksi. Päiväkirjan merkintä kesäkuun 26. päivänä puhuu omaa kieltään: ”Kolme ruumiinpesijää kiireellisesti Koirinojalle.”

Kaiken tämän keskellä Kannaksen suurhyökkäyksen alkaessa siviiliväestö oli kiireellisesti evakuoitava Karjalasta. Evakuoinnin suoritushenkilöstön pääosan muodostivat lotat, joita enimmillään oli tässä tehtävässä 3 500.

Keskusjohtokunta jatkoi kamppailuaan lottatyövoimatarpeen tyydyttämiseksi sodan viimeiseen päivään asti. Voidakseen pitää paremmin yhteyttä kenttäarmeijan ja suojeluskuntapiirien yhteyslottiin, keskusjohtokunta päätti elokuun 16. päivänä 1944 siirtää pääyhteyslottansa, järjestön pääsihteerin Irma Turusen ja kolme toimistoapulaista päämajaan tehtävänä yhdessä Kom.6:n kanssa hoitaa kaikki lottien komennuksia, siirtoja, vapauttamisia, kotiuttamisia ja varauksia koskevat asiat. Tämä Lotta Svärd -keskusjohtokunnan *yhteyslotta- ja komennusasiaintoimisto* ehti toimia vain muutamia päiviä ennen sodan päättymistä.⁶²

Kaikki tämä toiminta merkitsi useiden tuhansien lottien värväämistä hyvinkin ly-

hyen ajan kuluessa. Järjestön oli pakko joustaa uusien jäsenten hyväksymisessä. Lottia oli saatava sananmukaisesti kadulta. Keskusjohtokunta antoi uusien jäsenten otosta ohjeet maaliskuun 20. päivänä 1944.⁶³

Kirjelmä alkoi toteamuksella, joka hyvin kuvaa silloista tilannetta: ”Kaikille on tunnettua, että jatkuva sota on tehnyt naistyövoimatilanteen maassamme varsin kireäksi. Miesten ollessa puolustuslaitoksen palveluksessa tarvitsevat tuotantoelämä ja muut yhteiskunnalle tärkeät alat entistä suuremman määrän naisia tehtäviinsä. Myöskin puolustusvoimien naistyövoimatarve on suuri. Sen pääasiallisimpana täyttäjänä on Lotta Svärd -järjestö. Nyt olisi löydettävä keino mahdollisuuksien lisäämiseksi ja yksi sellainen on järjestön jäsenluvun lisääminen.”

Sen jälkeen kirjelmässä todettiin, että keskusjohtokunta pitää ajankohdan vaatimana, että jäseneksi pääsy tehdään helpommaksi ja nopeammaksi. Ohjeeksi annettiin, että koelotille annetaan lyhyt alkukoulutus, jonka jälkeen heidät voidaan piiri-johtokunnan harkinnan mukaan hyväksyä järjestön jäseniksi, heiltä otetaan lottalupa ja heidät voidaan sen jälkeen lähettää lottakomennukselle myös sotatoimialueelle.

Keskusjohtokunta suostui myös siihen, että 16 vuotta täyttänyt lottatyttökin voitiin lähettää komennukselle myös sotatoimialueelle, jos hänellä oli vaadittu erikoiskoulutus. Tällaisia lottatyttöjä oli mm puhelinkeskuksissa. Raskas päätös lienee keskusjohtokunnalle ollut myös se, että se vihdoinkin suostui vuosia vaadittuun uudistukseen lottahameen helmojen lyhentämisestä viidellä sentillä.

Vapaaehtoisina lottatehtäviin ilmoittautuneilla oli yleensä erinomainen palvelusalttius ja innostus. Hyvänä esimerkkinä on erään harvinaisen yksikön perustamis- ja kouluttamisvaiheet.

Ilmapuolustuksen toimintaa tehostettaessa päätettiin miespulaa helpottaa myös siten, että osa valonheitinpattereiden miehistöstä korvataan lotilla. Tarkoituksena oli kouluttaa miehistö kolmeen valonheitinpatteriin eli yhteensä 500 lottaa. Halukkaita ilmoittautui kuitenkin vain parisensataa aikaisemmin erikoiskoulutuksen saaneiden mennessä muihin yhtymiin, kuten edellä on kerrottu. Koulutus aloitettiin näin ollen vain yhtä patteria varten Santahaminassa kesäkuun 6. päivänä 1944. Samaan aikaan saapui ilmavoimien esikuntaan em Lotta Svärd -keskusjohtokunnan kirjelmä, jossa selviteltiin syntynyttä lottatyövoimavajausta ja sitä, että keskusjohtokunta ei voi taata, että nyt palvelukseen tulleet opiskelijalotat pysyisivät myös palveluksessa yliopiston syksyllä alkaessa. Koska valonheitinpattereiden käyttökausi alkoi nimenomaan syksyllä iltojen pimetessä, olisi lottien koulutus ollut turhaa. Ilmavoimien komentaja käski tämän vuoksi viipymättä keskeyttää kolme päivää kestäneen valonheitinlottien koulutuksen ja siirtää heidät muihin tehtäviin.⁶⁴ Kurssilla olleet lotat ottivat silloin asian omakseen ja sitoutuivat kirjallisesti palvelemaan tehtävässään niin kauan kuin sotatilanne vaatii tai vähintään yhden vuoden. Ilmavoimien komentaja peruutti keskeyttämiskäskynsä ja lottien kouluttamista valonheitin miehistöksi jatkettiin.⁶⁵ Koulutusta johti silloinen kapteeni, myöhemmin everstiluutnantti ja teollisuusneuvos K.H. Pentti. Lottajohtajaksi keskusjohtokunta määräsi filosofian maisteri Inkeri Simolan. Kurssin ohjelmaan kuului paljonkin sellaisia sotilasaineita, joita siihen asti lottakursseilla ei ollut opetettu. Keskusjohtokunta joutui myöntymään myös aseiden käytön opettamiseen valonheitinlotille desanttivaaran ja maihinnousuvaaran vuoksi. Ase oli sotilaskivääri. Kurssin päätyttyä heinäkuun 26. päivänä muodostettiin lotista 14. Va-

lonheitinpatteri Ilmatorjuntarykmentti I:een. Se oli ensimmäinen ja myös ainoa naisista kokoonpantu, sotilaallisesti toimiva ja taisteluvastuuta kantamaan tarkoitettu perusyksikkö.

Lottakuri ja -moraali

Eräs Lotta Svärd -järjestön suuria ansioita jatkosodan aikana oli se, että järjestön kautta voitiin ohjata osa työvelvollisuuslain alaisista naisista maanpuolustuksen kannalta tarkoituksenmukaisiin tehtäviin ottamalla heidät järjestön jäseniksi ja antamalla heille sopiva koulutus. Haittavaikutuksena oli lottakuriin tottumattoman aineksen aiheuttama häiriö järjestölle eräissä yksityistapauksissa. Asiakirjojen valossa nuo häiriöt olivat huomattavasti pienempiä kuin mitä sodan jälkeen julkisuudessa ja varsinkin kirjallisuudessa on annettu ymmärtää.

Tarpeet ja vaikutteet pahansuopien tarinoiden levittämiseen olivat moninaiset. Aihehtakin varmasti oli, mutta tilastot lottien rangaistuksista, käytettävissä olevat tarkastuskertomukset ja kenttälottien kanssa välittömästi tekemisiin joutuneiden esimiesten lausunnot osoittavat aivan toista. Jatkosodan aikana palveli sotatoimialueella kenttälottia yhteensä noin 90 000. Joitakin heistä palasi tai palautettiin siipirikkona. Pahimmat rikkeet rangaistiin järjestöstä ainaseksi erottamalla. Lievemmissä tapauksissa paikallisjohtokunta kehotti asianomaista eroamaan. Kaikki nämä tapaukset on tarkoin tilastoitu. Yhteensä näitä kahta kovinta rangaistusta käytettiin koko sodan aikana 346 tapauksessa, mikä on 0,38 % sodan aikana komennuksella olleista lotista. Asiakirjat osoittavat edelleen, että 92 % erotetuista ja eroamaan kehotetuista oli tullut järjestön jäseneksi sodan puhkeamisen jälkeen.⁶⁶

Lisättäessä järjestön jäsenmäärää voimakkaasti, samalla kun komennukselle lähetettävien ikärajaa alennettiin, tiedettiin siitä aiheutuva riski sekä päämajassa että keskusjohtokunnassa. Se riski oli kuitenkin otettava. Kansakunnan taistellessa olemassaolostaan odotettavissa oleva haitta oli saatavaa hyötyä suuresti pienempi. Niissä olosuhteissa muutaman lotan kotiuttamisella sopimattoman käyttäytymisen vuoksi ei ollut enää mitään merkitystä, kunhan loput 12 000 täyttivät paikkansa korvaamassa rintamakelpoisia miehiä.

Päämajan lotta-asiaintoimiston päällikkö majuri Arvo Rousi suoritti laajan tarkastuskierroksen kenttälottien parissa v 1943. Hänen tarkastuskertomuksessaan on kenraalimajuri Erkki Raappanan lyhyen sotilaallinen mielipide kenttälottista:⁶⁷

”Lottien toiminta on ollut erittäin tarkoituksenmukaista. Yhteistoiminta on aina ollut hyvä. Lottien käyttäytymistä vastaan ei ole ollut muistuttamista. Puheet lottien sopimattomasta esiintymisestä ovat akkojen juoruja ja kateutta. Lottien elämää on pikemminkin liian aiksi kahlehdittu, mikä ei ole niinkään terveellistä”

Puolustusvoimien naistyövoima jatkosodassa

Lotta Svärd -järjestön toiminnan päämääränä oli sääntöjen mukaan suojeluskuntajärjestön työn tukeminen ja sellaisten toimintojen harjoittaminen, mitkä mahdollistivat tämän päätehtävän suorittamisen. Talvisodan aikana Lotta Svärd -järjestön toi-

mintaan tuli paljon sellaisia tehtäviä, jotka sääntöjen mukaan eivät järjestölle varsinaisesti kuuluneet. Tällaisia olivat mm moninaiset sosiaaliset huoltotehtävät. Samalla suojeluskuntien tukeminen ymmärrettiin laajempaan, koko puolustusvoimat käsittävänä tukitoimintana. Sääntöuudistuksessa vuonna 1941 tämä otettiin huomioon. Jäostot asettivat uusittujen sääntöjen mukaan lottia nimenomaan *maanpuolustuksen* palvelukseen.

Sotien välisenä aikana ja jatkosodan aikana huoltotehtävien lisääntyminen ja osallistuminen moninaisiin kotirintaman maanpuolustuksellisiin tukitoimiin hämärsi edelleen käsitettä, milloin järjestön toiminnan voitiin katsoa tai sanoa koituneen puolustusvoimien hyväksi. Voidaan kuitenkin todeta, että lotan henkilökohtainen työpanos tuli suoraan puolustusvoimien hyväksi silloin, kun hänet liikekannallepano- tai työ määräyksen nojalla komennettiin puolustusvoimien lottatehtäviin. Työmääräys annettiin myös silloin, kun järjestö oli korvausta vastaan sitoutunut suorittamaan puolustusvoimien yksiköiden muonitustehtäviä tai ylläpiti kanttiinitoimintaa yksinomaan sotilaita varten. Jatkosodan loppuvaiheessa kotijoukkojen palveluksessa oli osapäivätoimisia lottia, jotka myös saivat työ määräyksen tehtävänsä.

Tällaisesta puolustusvoimien hyväksi suoritetusta työstä keskusjohtokunta keräsi sodan aikana tilastoja lottapiireiltä. Tietoja kerättiin sekä komennuksella olleiden lottien määrästä että järjestön suorittamasta työpanoksesta puolustusvoimien hyväksi. Päämaja puolestaan julkaisi kuukausittain naistyövoimatilastoa. Lotta Svärd -järjestön ja puolustusvoimien tilastot poikkesivat toisistaan, koska puolustusvoimat ottivat huomioon vain ne lotat, joille maksettiin päivärahaa. Vuodelta 1944 kumpiakin tilastoja on vain eräiltä kuukausilta ja ovat vajavaisia.

Esimerkkinä Lotta Svärd -järjestön tilastosta voidaan mainita komennuksella olleiden lottien määrä syyskuussa 1943. Tällöin oli kotialueella komennuksella yhteensä 5 631 lottaa ja sotatoimialueella 12 543 lottaa eli yhteensä 18 174. Kun tästä luvusta vähennetään rajatoimiston 2 677 lottaa saadaan puolustusvoimissa komennuksella olleiden määräksi 15 497 lottaa. Koska rajatoimiston kaikki lotat palvelivat sotatoimialueella, saadaan puolustusvoimissa sotatoimialueella komennuksella olleiden määräksi 9 866 lottaa.

Puolustusvoimien naisvahvuusilmoituksessa lottien määräksi oli ilmoitettu samaan aikaan 10 154, joten ero tilastoissa ei lopputuloksen kannalta ollut suuri. Mainittuna ajankohtana oli puolustusvoimien kirjoissa palkattuja naisia yhteensä 11 754 ja työvelvollisia 3 134. Koska palkatuissa naisissa oli mukana myös palkatut lotat, muuttuu lopputulos jonkin verran. Palkattujen lottien määrä ei kuitenkaan ole tiedossa. Missään ilmoituksessa ei näy sotilaskotisisarten määrää, joiden voidaan kuitenkin katsoa samalla tavoin palvelleen puolustusvoimia kuin kanttiinilottienkin. Tässä esityksessä onkin näitä kumpaakin ryhmää käsitelty hyvin vähän, koska kumpaakaan ryhmää ei komennettu tai palkattu puolustusvoimien palvelukseen, vaan molemmat suorittivat työtään järjestöjensä liikeyrityksissä. Sekä kanttiinilotat että sotilaskotisisaret olivat kuitenkin kaikkein näkyvimmin esillä kenttäjoukoissa ja miesten silmissä usein niitä ainoita naisia, joita puolustusvoimissa palveli. Sotilaskotisisaria oli n 2 000 ja kanttiinilottia 1 000.

Pääosa sotasairaaloiden naistyövoimasta tuli Punaisen Ristin varausten kautta. Sotasairaaloiden kaikki sairaanhoitajat ja puolet kenttäsairaaloiden sairaanhoitajista oli tällä tavoin palkattuja. Avustavasta henkilöstöstä osa tuli samalla tavoin palkattu-

na Punaisen Ristin kautta. Lääkintälottia oli sotasairaaloissa, kenttäsairaaloissa ja muissa lääkintähuollon tehtävissä sekä kaatuneiden evakuoimiskeskuksissa yhteensä 2 500—4 200 rintamatilanteesta riippuen.

Työvelvollisia naisia oli puolustusvoimissa 3 000—5 000. Heille maksettiin työvelvollisuuslain mukaisesti palkkaa, joten tilastot tässäkin kohden saattavat olla vinoutuneita, koska työvelvollisia voi esiintyä myös palkattujen naisten tilastoissa.

Vuonna 1944 kasvoi komennuksella olleiden kenttälottien määrä voimakkaasti. Vuodelta 1944 ei kuitenkaan ole enää yhtenäisiä tilastoja. Hajatietojen ja kurssikertomusten perusteella voidaan arvioida, että lottia oli komennuksella kesällä 1944 yhteensä noin 24 000. Tähän lukuun eivät sisälly osapäivätoimiset lotat kotijoukoissa.

Komennuksella olleiden lottien työpäivistä kerättiin myös tilastoa lottapiireiltä. Tilaston työpäivällä tarkoitettiin kahdeksan tunnin pituista työrupeamaa, eikä sen yli menevää osaa saman vuorokauden aikana otettu huomioon. Melkoinen osa työstä on jäänyt tämän vuoksi tilastoimatta. Tämän tilaston mukaan lotat tekivät jatkosodan aikana puolustusvoimissa komennuksella ollessaan yhteensä 20 403 925 työpäivää. Näistä sotatoimialueella 11 074 165 työpäivää ja kotialueella 9 329 760. Vuoden 1944 osuus on arvioitu, koska siltä ajalta ei ole minkäänlaista tilastoa.

Kotirintamalla niin Lotta Svärd -järjestö kuin muutkin naisjärjestöt suorittivat suuriarvoista ja useimmiten julkisuudelta piilossa pysynyttä työtä koko maanpuolustuksen hyväksi. Joskus tämä työ voitiin osoittaa koituneen suoraan puolustusvoimien hyväksi, mutta useimmiten tuki oli epäsuoraa. Näkyvimmin puolustusvoimia tukevaa toimintaa oli pakettien kerääminen ja lähettäminen, huoltotoiminta sotasairaaloissa, viihdytystoiminta ja rintamamiesten puhdetöiden myynti.

Jokavuotinen suuri operaatio oli joulupakettien lähettäminen tuntemattomalle sotilalle. Toimintaa johti kotijoukkojen esikunta ja siihen osallistuivat kaikki suurimmat naisjärjestöt. Vuonna 1943 kerättiin ja lähetettiin 50 markan arvoisia lahjakortteja, joilla hankittiin korsiun, ryhmään jne pelejä, radioita, lehtiä, kirjoja ym. Kullekin naisjärjestölle asetettiin lahjakorttien myynnissä tavoite. Tulkoon sekä tavoite että kerätty määrä tässä yhteydessä esitetyksi, koska se samalla ilmaisee suhteen muussakin huoltotoiminnassa sotilaiden hyväksi.

	tavoite	kerätty
Lotta Svärd.....	30 000	60 743
Maatalousnaiset	10 000	5 966
Sotilaskotiliitto	5 000	4 872
Marttaliitto	7 500	4 773
Sosialidemokraattinen Työläisnaisliitto.....	2 000	757
Rannikkosotilaiden huoltoyhdistys.....	4 000	5 000
Muut		3 542
Yhteensä	58 500	85 653

Tavallisella rivilotalla ei ollut mitään tietoa siitä taistelusta, jota hänestä käytiin joskus varsin korkeallakin sotilaallisella ja hallinnollisella tasolla, eikä hän tietänyt sitäkään, kuinka arvokas hänestä oli tullut maanpuolustukselle. Todellisen arvon mittaaminen niin työpäivillä kuin lukumäärillä lieneekin vaikeata. Voitanee kuitenkin vetää se johtopäätös, että ellei kenttälottia olisi ollut, jatkosodan divisioonien luku olisi voinut olla 15 eikä 16 tai ainakin vahvuus niissä yhteensä olisi ollut ainakin divisioonan verran pienempi.

**VI Armeijakunnan yhteyslotan kuukausi-ilmoitus
huhtikuulta 1942**

VI ARMEIJAKUNNAN ESIKUNTA

1.Kpk.
2 600

L.S. Rajatoimisto
A u n u s

Huhtikuun aikana on pyydettyä lottatyövoimaa yleensä voitu toimittaa.

Nurmoilassa 1. 5. tapahtuneen pommituksen johdosta, jossa 4 lottaa kuoli ja useita haavoittui, on mieliala lottien keskuudessa ollut hieman lamassa. Tähän on lisäksi vaikuttanut vaikeutuneet asunto-olot, koska kasarmialue on täytynyt tyhjentää, kun akkunat särkyivät useimmissa taloissa. Lotat on nyt majoitettu teltoihin metsään, mutta uusia korsuja on kiireisesti ryhdytty rakentamaan, joten on toivoa, että asunto-olot pian paranevat. Vaatetilanne on edelleenkin heikko, varsinkin puvuista on puutetta, joten on ollut pakko antaa lottien välillä esiintyä siviilipuvuissa, kun ainoa lottapuku on pesussa.

Hartaustilaisuuksia on huhtikuun aikana ollut kolme kertaa. Eräs lotta vihittiin avioliittoon 29. 4. ja sen jälkeen oli lotilla yhteinen illanvietto.

VI AKE:n yhteyslotta Irja Heimo

Lähdeviitteet

- 1) Lukkarinen, Vilho: Suomen lotat, Helsinki 1981.
- 2) Sama, s. 300.
- 3) Sk Yliesikunnan kirj no 391/27.Ia.sal./16. 2. 1927, SArk L-S A130.
- 4) Sk Yliesikunnan kirj no 678.28.Ia/301.sal./11. 4. 1928, SArk L-S A130.
- 5) Sk Yliesikunnan kirj no 743.29.Ia/358.sal./18. 4. 1929, SArk L-S A130.
- 6) Yliesikunnan kirj no 340/III/34/24. 4. 1934, SArk L-S A130.
- 7) Viipurin sk.piirin esikunnan kirj no 481.34.Ia/193.sal./12. 10. 1934, SArk L-S A97.
- 8) Sk Yliesikunnan kirj no 739.35.Ia/197 sal./28. 1. 1935, SArk L-S A97.
- 9) PIM:n kirj no 652/38.sal./17. 11. 1938, SArk L-S A97.
- 10) Lotta Svärd -yhdistyksen Jyväskylän piirin vuosikertomus vuodelta 1940, s. 2, Suomen Nais-
ten huoltosäätiön arkisto.
- 11) Lukkarinen, emt s. 159.
- 12) Kotij.E:n kirj no 1194/IIb/54.sal./22. 4. 1941, SArk L-S A97.
- 13) Kotij.E:n kirj no 1750/IIb/52.sal./9. 6. 1941, SArk L-S A97.
- 14) LS keskusjohtokunnan kirj no 397/57 D/sal./28. 10. 1941, SArk L-S A98.
- 15) LS keskusjohtokunnan kirj no 285/46/sal./9. 8. 1941, SArk L-S A98.
- 16) Kotij.E:n kirj no 1483/Järj.4/54.sal./9. 8. 1941.
- 17) LS keskusjohtokunnan kirj no 185/19.C./24. 9. 1941, SArk L-S A90.
- 18) LS keskusjohtokunnan kirj no 7/1 c sal./8. 1. 1941, SArk L-S A98.

**Maanpuolustuskorkeakoulu
Kurssikirjasto**

- 19) PM:n kirj no 1141/Järj.1/21.sal./23. 5. 1942, SArk L-S A105.
- 20) Sk Yliesikunnan kirj no 654/39.Ia./8. 4. 1939, SArk L-S A105.
- 21) Kokouspöytäkirja § 7, SArk L-S A3.
- 22) PM:n kirj no 887/Int.tsto/E/sal./29. 7. 1941,
- 23) Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan kirj no 3733/Tal.I./2/26. 9. 1942, SArk L-S A108.
- 24) PM:n kirj no 412/Järj.1./5b/sal.23. 2. 1942.
- 25) PM:n komento-osaston kirj no 84/Kom.6/12.sal./6. 7. 1942.
- 26) PM:n komento-osaston kirj no 364/Kom.6/12/sal/17. 9. 1942.
- 27) PM:n kirj no 410/Kom.6/24/sal./27. 9. 1942, SArk L-S A155.
- 28) Puolustusministerin kirj Ylipäällikölle no 831/8/K.sal./10. 10. 1942, SArk L-S A155.
- 29) Jäljennös muistiosta SArk L-S A155.
- 30) Komento-osaston päällikön käsinkirjoitettu lausunto em muistiossa.
- 31) Päämajan komento-osaston kirj no 493/Kom.6/4.sal./15. 10. 1942, SArk L-S A155.
- 32) PM komento-osaston kirj no 470/Kom.6/4.sal./8. 10. 1942, SArk L-S A155.
- 33) LS keskusjohtokunnan kokouspöytäkirja 11. 11. 1942 § 7, SArk L-S A4.
- 34) LS keskusjohtokunnan kirjelmä piirijohtokunnille no 293/99.C./19. 5. 1943, SArk L-S A46.
- 35) LS järjestön vuosikokouspöytäkirjan liite no 5: Tämän kevään ja kesän lottatyövoiman tarve, käyttö ja sijoitus, SArk L-S A9.
- 36) LS järjestön vuosikokouspöytäkirja, § 13, SArk L-S A9.
- 37) Sama, § 24.
- 38) LS keskusjohtokunnan kirj no 321/32.C./16. 7. 1943, SArk L-S A99.
- 39) LS keskusjohtokunnan kirj no 2254/225/28. 7. 1943, SArk L-S A94.
- 40) LS keskusjohtokunnan kokouspöytäkirja 22. 11. 1942 § 7, SArk L-S A4.
- 41) LS keskusjohtokunnan kokouspöytäkirja 18. 11. 1943 § 8, SArk L-S A4.
- 42) PM viestiosaston kirj no 6799/Viesti 1/2e/sal./30. 9. 1943.
- 43) Maatalousministeriön kirj no 1827/45 M.M. 1943/ 29. 10. 1943.
- 44) PM järjestelyosaston kirj no 1872/Lkp.sal./16. 10. 1943.
- 45) LS keskusjohtokunnan kokouspöytäkirja 13. 11. 1943 § 4, SArk L-S A4.
- 46) LS keskusjohtokunnan kirj no 410/40.C./30. 12. 1943, SArk L-S A47.
- 47) PM komento-osaston kirj no 16/Kom.6/3/19. 1. 1944.
- 48) KulkM:n työvoima-asiainosaston kiertokirje no 41/24. 2. 1944.
- 49) Ilmav.E:n kirj no 622/Ye.2/1a sal./28. 2. 1944, SArk L-S A154.
- 50) Ilmav.E:n kirj no 714/Ye.2/1a/sal/6. 3. 1944, SArk L-S A154.
- 51) Ilmav.E:n kirj no 757/Ye.2/1a/sal/9. 3. 1944, SArk L-S A154.
- 52) PM järjestelyosaston kirj no 55/Lkp.sal./15. 3. 1944, SArk L-S A154.
- 53) Ilmav.E:n kirj no 987/Ye 2/1a.sal/28. 3. 1944, SArk L-S A154.
- 54) PM linnoitusosaston kirj no 12616/Lin.3/19/29. 3. 1944, SArk L-S A155.
- 55) PM komento-osaston kirj no 128/Kom. 6/3/13. 4. 1944, SArk L-S A105.
- 56) PM komento-osaston kirj no 127/Kom.6/3/14. 3. 1944, SArk L-S A105.
- 57) LS keskusjohtokunnan kirj no 863/87 sal./27. 4. 1944, SArk L-S A102.
- 58) Ilmav. E:n kirj no 1431/Ye.2/1a sal./5. 5. 1944, SArk L-S A154.
- 59) LS keskusjohtokunnan kirj no 1337/134/sal./3. 6. 1944, SArk L-S A154.
- 60) KulkM:n kirjelmä ministeriöille 2. 6. 1944. Numerotta, SArk L-S A48.
- 61) KulkM:n työvoima-asiainosaston kirjelmä ministeriöille ja valtion virastoille 27. 7. 1944, SArk L-S A48.
- 62) LS keskusjohtokunnan kirj no 1790/179 D./16. 8. 1944, SArk L-S A99.
- 63) LS keskusjohtokunnan kirjelmä piireille no 37/4.C./20. 3. 1944, SArk T 6217/16.
- 64) Ilmav.E:n kirj no 1767/Ye.2/1a sal./9. 6. 1944, SArk L-S A154,
- 65) Ilmav.E:n kirj no 1894/Ye.2/1a sal./13. 6. 1944, SArk L-S A154.
- 66) Lukkarinen emt s. 222.
- 67) Majuri Arvo Rousin tarkastuskertomus 3. 7. 1943, SArk L-S A155.